

34
71-45.

Teshabayeva Zamira Sobirovna

BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY FAOLLIYATGA O'RGATISH

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество преданных
взыск

--	--

39
11.45.

OLIV VA O'RTA MAXSUS TALIM VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

Teshabayeva Zamira Sobirovna

BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY FAOLİYATGA O'RGATISH

Darslik

Ta'lim yo'nalishi: 5111800 - Maktabgacha ta'lim

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
MAXSUS TALIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHKENT
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA
«MALIK PRINT CO» TALIM VAZIRLIGI CHIRCHIQ DAVLAT
2021
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
2-FILIALI

UO'K 373.21(07)
 KBK 74.100.58ya7
 T 45

Mas'ul muharrir:
 Sh.Q.Mardonov - Pedagogika fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:
M.T.Mirsoliyeva – Nizomiy nomidagi TDPI
 "Maktabgacha ta'lim" fakulteti dekani, pedagogika fanlari doktori.

F.U. Jumanova – TVChDPI pedagogika va menajment kafedras do'senti, p.f.n.

Mazkur darslikda "Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish" fanining asosiy masalalari, uning nazariy-metodologik asoslari, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatishning mazmun mohiyati, tamoyillari shakl va usullari nazariy jihatdan yoritib berilgan.

Shuningdek, darslikda bo'ljak pedagog-tarbiyachilarning kasbiy motivatsiyasini oshirish, ma'naviy-ma'rifiy hamda umuminsoniy qadriyatlarining mohiyatini bilishi, bolalarni Vatanga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'z oilasiga bo'lgan muhabbatini shakllantirishning samarali yo'llari keltirilgan.

Darslikda talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda kvalimetrik kompetensiyaning o'rni va ahamiyati, ularning adabiyotga, san'atga qiziqishi va xalqimizning boy madaniy merosiga nisbatan hurmatli tarbiyalash hamda bolalarda ijodkorlikni shakllantirishda oila, maktab va mahalla bilan hamkorlik ishlarini amalga oshirishga olib ko'nikma va malakalarni hosil qilish vazifalari yoritiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021-yil 18 avgustdagi 356-sonli buyrug'iga asosan darslik sifatida nashr etishga ruxsat etildi.

ISBN 978-9943-7652-7-6

MUNDARIJA

Kirish.....	5
MUNDARIJA.....	
I BOB. BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY FAOLIYATGA O'RGATISH FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI QO'G'IRCHOQ TEATRINING PAYDO BO'LISH TARIXI.....	8
1. Jahon qo'g'irchoq teatrining paydo bo'lishi, tarixiy jihatlari va tarbiyaviy ahamiyati.....	8
2. O'zbek qo'g'irchoq teatrining paydo bo'lishi tarixi.....	15
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyatining maqsadi va vazifalari.....	26
4. Maktabgacha ta'lim tashkiloti turli yosh guruhlarida sahnalashtirish faoliyatining asosiy vazifalari.....	31
II BOB. SAHNALASHTIRISH FAOLIYATI JARAYONIDA BOLALARDA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING METODLARI.....	40
5. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodiy faollikni shakllantirish.....	40
6. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish metodlari.....	46
7. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda aktyorlik qobiliyatini rivojlantirish.....	55
III BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA SAHNALASHTIRISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH.....	62
8. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil etish shakllari.....	62
9. Sahnalashtirish faoliyati prinsiplari.....	64
10. Maktabgacha ta'lim tashkilotida "Syujetli rolli o'yinlar va drammatizatsiya markazi"ni tashkil qilish.....	66
IV BOB. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA QO'G'IRCHOQ TEATRI ERSONALLARINI YASASH OHANGI BADIIV IJODIY QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH VA QO'G'IRCHOQ YASASH USULLARI.....	73
11. Stiol teatri va barmoq teatri ularning turlari.....	73

§ 12. Qo'g'irchoq raqqoslar va qo'g'irchoq marionetkalar	75
§ 13. Qo'l qo'g'irchoqlari va katta qo'g'irchoqlar	77
§ 14. Soya teatr	78
§ 15. Niqoblar teatri va jonli qo'g'irchoqlar (dekoratsiyalar)	80
Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish fani bo'yicha izohli lug'at	88
Adabiyotlar:	93

KIRISH

Hugungi kunda dunyo hamjamiyati barcha sohalarida, jumladan ta'lim tizimida ko'p qirrali o'zgarishlar bo'lib o'tmoqda, bu esa o'z navbatida bo'lajak pedagog-tarbiyachilarning yangicha tafakkur va dunyo qarashini shakllantirishni taqozo etmoqda. Yurtimizda ta'lim tizimini takomillashtirish hujjatlarida ijodkorlik sifatleri ta'lim mazmunini yangilashning muhim bir konseptual holati deya e'tirof etilmoqda. Ta'lim tizimida ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish uchun real hayotda va kasbiy amaliyotda asosiy kompetentligini qo'llash qobiliyatiga ega bo'ladigan maktabgacha ta'lim yo'nalishi pedagog-tarbiyachilarini tayyorlash zarur vazifalardan biridir.

2017-2021-yillarga mo'ljallangan «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi», O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim bosqichlarining uzluksizligi va tashkiloti ta'minlash, ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish takomillashtirishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi qonun¹ning 4-moddasida har bir bolaning iste'dodi mahomalarini, ishtiyoqlari va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar tengligi, maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish oila hamda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyaviy ta'sirining birligi keltirilgan².

2017-yilning 16-avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida bo'lib o'tgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish hamda mazkur tashkilotlarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda uchta yirik

¹ «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, O'RKQ-595-son 16.12.2019

hujjat – O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 9-sentabrdaqi «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3261-sonli Qarori, 30-sentabrdaqi «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5198-sonli Farmoni qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrdaqi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari" to'g'risidaqi 1059-son qarorida "Tarbiyachi va ota-onalar tomonidan bolalarga asosiy faoliyat tirlari jarayonida o'zini o'zi anglashga o'rgatish, mulqot, kuzatish, taqlid orgali kattalarning ma'naviy-axloqiy tajribasini o'zlashtirish, faoliyat va syujeti-rolli oyinlar orgali yangi motivlarni paydo qilish va mustahkamlash, milliy tarbiya usullari va zamonaviy pedagoglarning ilg'or yutuqlaridan samarali foydalanish orgali milliy umuminsoniy qadriyatlar o'rgatish vazifalari qo'yildi".

Maktabgacha yosh-shaxsning dastlabki kamol topish davridir Har bir bola shaxsining rivojlanishi, jumladan ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda uni adabiyotga, san'atga qiziqish va xalqimizning boy madaniy merosiga nisbatan hurmatni tarbiyalash vazifalarini amalga oshirishda pedagog yetakchi ro'l o'ynaydi. Maktabgacha yoshdaqi bolalarda ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda tarbiyaning turli metodlarini qo'llash va «Ilk qadam»davlat o'quv dasturida belgilab berilganidek, o'quv tarbiyaviy faoliyatning o'zaro uyg'unligini ta'minlash, ularni o'yin tarzida tashkil etish lozim².

«Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish» fani talabalarda pedagogik ijodkorlik hamda pedagogik kvallimetriya kompetensiya sifatlarini shakllantirishga zamin yaratadi. Chunki, sahnalashtirish faoliyatida tahlil, sintez, qiyoslash va taqqoslash jarayonlari amalga oshiriladi. Bo'lajak tarbiyachilarda kvallimetrik kompetensiyani rivojlantirishda ta'lim jarayonini maqsadga muvofiq tashkil etish va boshqarishni rejalashtirish, o'quv jarayonini modernizatsiyalash, mazkur jarayonni metodik va texnik jihatdan ta'minlash alohida ahamiyat kasb etadi.

¹ "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari" to'g'risidaqi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1059-son qarori 31.12.2019

² "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. T.: 2018.

«Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish» fani maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila bilan hamkorlikni amalga oshirishning samarali yo'llarini ko'zda tutadi. Mazkur o'quv yo'llarima maktabgacha ta'lim yo'nalishi tizimida faoliyat ko'rsa-tayotgan pedagoglar, uslubchilar, oliy ta'lim muassasalarining maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun ilmiy-uslubiy manba bo'lib xizmat qiladi.

I-BOB. BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY FAOLIVATGA O'RGATISH FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI QO'GIRCHOQ TEATRINING PAYDO BO'LISH TARIXI.

§ 1. Jahon qo'g'irchoq teatrining paydo bo'lishi, tarixiy ildizlari va tarbiyaviy ahamiyati

Teatr pedagogikasi o'zining rivojlanib borishi davomida ma'lum tarbiyaviy ta'sir vositalariga ega bo'lgan. Miloddan avvalgi VI – milodiy IV-V asrlarda Qadimgi Yunoniston (Gretsya), Qadimgi Rim va Yaqin Sharqda yuzaga kelgan antik teatr Yevropa teatr san'atining tug'ilishiga olib kelgan. Uning ijodiy ko'rinishlari (qo'shiq aytilish, o'yin raqs), musiqa, she'r yitadan iborat bo'lgan.

Qadimgi Yunonistonda madaniy meros bilan tanishtirish, qonunlarga nisbatan hurmatni tarbiyalash maqsadida bolalar teatriga jalb etilgan (bolalar xori).

Ba'zi teatr tizimlari esa notiqlik, raqs va qo'shiq aytilishga asoslanib, ularda o'yin tamoyili birinchi o'ringa chiqarilgan.

Teatr niqobi o'yin namoyishlarining ifodali vositasi hisoblangan. Niqob insonning emosional holati, hissiyotlari, kayfiyati va olamga bo'lgan munosabatini ifodalashga ko'maklashgan. Fransuz filosoifi Rene Jan-Mari-Jozef Genon o'z tadqiqotlarida niqobning chuqur imkoniyatlarini yoritib bergan: «Karnavalda har bir qatnashchi ongsiz ravishda bo'lsa-da, o'zining mayliga ko'proq mos keladigan niqobni tanlaydi. Individding yuzini yashirishga mo'ljallangan niqob aslida u yashirishga majbur bo'lgan ichki dunyosini yaqqol namoyon etadi». Teatrga jalb etilgan bolalarda axloq, yaxshilik va o'rab turgan olamga insonparvarlik bilan yondashish xislatlari tarbiyalangan.

Teatrlashtirilgan harakatlarda niqobdan foydalangan holda, bola emosional bosim, hayolparishonlik, uyatchanlikni yashirishi mumkin edi. Bu esa unga uzoq vaqt yashirin bo'lgan, namoyish etilishi "ta'qiqlangan" hissiyotlari va kayfiyati bilan tutashib, ularning axloqiy mazmunini tushunish imkonini bergan.

Antik davr pedagogikasida teatr san'atining rolini tahlil etish

natijasida olingan xulosaga ko'ra, asosiy maqsad – adabiyot, musiqa va teatr vositalari orqali bolalarni estetik tarbiyalashdir. Aristotel ta'kid etgan boshlang'ich ta'lim tizimida tasviriy san'at, musiqa, gimnastika, teatr darslari o'rin olgan. Aftoturning epos, musiqa va sahna san'atining tarbiyaviy ahamiyati haqidagi ta'limot ham teatr pedagogikasi shakllanishida katta o'rin egallaydi.

Xristianlik shakllanishi davrida san'at haqidagi quyidagi tasavvur ustunlik qilgan: «San'at diniy haqiqatlarni bilish va o'zlash-tirishda yordamchi vosita bo'lib xizmat qiladi». Teatr va musiqa san'atining bola hissiyotlariga axloqiy ta'siri sabab unda emosional ko'ngilchanlik shakllangan.

Xudoga sig'inish, uni ilohiyalashtirish, «odamlashtirish», ritual harakatlarning o'tkazilishi ifodalilik vositasiga ehtiyoj tug'dirdi. Natijada qo'g'irchoqlar teatriga ifodalilik vositasi sifatida kirib keldi.

Qo'g'irchoq teatri – teatr tomoshalarining turi bo'lib, o'rta asrlar davrida keng tarqalgan. Bunda qahramonning xarakteri, hissiyotlarini aks ettiradigan qo'g'irchoq, uning kostyumi, ko'rinishi, «jonlanishi»; dekoratsiyalar asosiy ifoda vositasi hisoblangan.

Bayoq aktyorlar, maxzarabozlar, akrobatlar xalq pedagogik g'oya-hayotining tarqatishiga katta hissa qo'shgan. Ular badiiy taassurotlar va sahna qarashlarini ifoda etuvchi bo'lib xizmat qilgan.

Uyg'unlash davrida teatrning ijodkor insonni tarbiyalashdagi roli-ga yomada katta e'tibor qaratildi. Notiqlik san'ati, ijro mahorati, namoyish etilayotgan pyesalarning xilma-xil janrlarda ekani tomoshabinlarni jalb qoldirgan. Teatrdan to'laqonli ishtirokchi bo'lgan bolalar teatr uchun kostyum, dekoratsiyalar, o'tkazilish joyi va sahna san'atining boshqa vositalarini tayyorlashda faol qatnashganlar.

Ma'rifat asri (XVII-XVIII asrlar)da ayniqsa, Rossiyada uy teatrlari keng tarqaladi. Qishloq va hovli-joylardagi uy teatrlarida dehqonlarning bolalari o'ziga xos aktyor sifatida ishtirok etardi. Tasviriylashtirish mumkin, jamiyatning oliy qatlamlariga mansub tomoshabinlar auditoriyasi o'zi estetik zavq olgan holda bolalar qatnash tushunmagan bo'lishlari mumkin, ularning sahnadagi natijaga bola tushunchasiga xos bo'lmagan murakkab jumlar, qiyin monologlar qo'shilgani ham haqiqatdan yiroq emas.

Lekin o'la tarbiyasini o'rganishda uy teatrining ahamiyatini hisobga olmay bo'lmaydi. Tanqili rus ma'rifatchisi va pedagogi, uy

teatri asoschisi A.T. Bolotovning fikricha, «spektaklga tayyorgarlik davrida oila aʼzolari tomonidan koʻrsatiladigan madad bola tarbiyasida alohida ijobiy rol oʻynashi mumkin».

XVI-XVII asrlarda uy teatlari qatori maktab teatlari ham ommalashib bordi. XVIII asrda Rossiya maktablarini qurshab olgan pessimizm, yomon kayfiyat va oʻz joniga qasd qilish kabi holatlardan saqlash maqsadida oʻqituvchilar diniy mavzudagi teatrlar tomoshalarini qoʻllab-quvvatlagan.

Shu bilan bir qatorda XIX-XX asrlarda pedagogika sohasida teatrga axloqiy va badiiy-estetik tarbiyaning asosiy elementi sifatida qarash shakllanadi.

N.A. Berdyayev, V.M. Solovyov kabi ijodning psixologik asoslarini tadqiq etgan, ijodkor shaxsning shakllanishi muammolarini oʻrganagan mutafakkirlarning falsafiy asarlari teatr pedagogikasining shakllanishiga turki boʻldi.

Rus shoiri, adabiyotshunos, teatr pedagogi Nikolay Nikolayevich Baxtin bolalarda "dramatik instinkt" mavjudligini eʼtirof etdi. Bu esa teatr san'atining muhimligini yana bir bor eslatdi. Baxtin bolalardagi ushbu «instinkt»ni rivojlantirib borishni tavsiya etdi. U oilada ulgʻayayotgan bolalarga qoʻgʻirchoq teatri, komik teatr, soya teatri mos kelishini va ularda ertak, tarixiy, etnografik va maishiy mazmundagi pyesalarni qoʻyish mumkinligini taʼkidlab oʻtgan. Uning fikricha, teatrdagi oʻynash 12-yoshgacha boʻlgan bolaning boʻsh vaqtini foydali oʻtishiga xizmat qiladi.

Katalarning toʻgʻri boshqaruvi ostida bolaning dramatik oʻyiniga boʻlgan qiziqishi uning rivojlanishi uchun ulkan nafkeltirishi mumkin. Rus teatr pedagogikasida, XX asr 20-yillariga toʻgʻri keluvchi bola mustaqilligi muammosi «pedagogik romantizm davri»da, koʻp muhokama qilingan. Bu davrda maktab-kommunal amalda boʻlib, taʼlim berishning yangi uslublari, jumladan A.S. Makarenko, V.N. Sorok, Rosinskiy, S.T. Shatskiylarning kollektiv tarbiya uslublari qoʻllanilar edi.

Zamonaviy bola tashabbuskorligining ildizi rus inqiloboldi va chet el istihotchilik pedagogikasiga, 1920-yillarning pedagoglari yaratgan nazariy asosga borib taqaladi. 1920-yillar maktab dasturiy hujjatida quyidagicha yozilgan edi: "Agar umuman oʻyin, jumladan dramatik oʻyin bola hayotida shunchalik katta oʻrin egallasa, boshqa

koʻrinishda ifodalanish bola tabiatining asosiy xislatlaridan boʻlsa, u holda shuni aniqlik, maktab va tarbiya bu xislatni na chetlab oʻta olmay, na bu xislatga tegishli biron narsani hayotdan va dasturdan oʻchira olmay.

Akshocha, bolaning dramatik instinktidan pedagogik maqsadda foydalanish, maktabda bolalarning dramatik ijodiga lozim darajada oʻrin ajratish psixologiyaga asoslangan pedagogikaning vazifasidir".

1930-1940-yillarda nashriyotda teatr muammosini muhokama etish anchayin susaydi. Bu— qatʼon yillari va Ikkinchi jahon urushi bilan bogʻliq.

Zamonaviy bosqichda bolalar bilan teatrlashtirilgan faoliyatga boʻlgan qiziqish ortgan. Voqelikka boʻlgan faol ijodiy munosabat, insonga va insonparvarlikka yoʻnaltirilgan pedagogik dasturlar va texnologiyalar hozirda ilgʻor oʻyinlar deb hisoblanmoqda. Rossiyalik pedagog-psixolog, teatr pedagogi Vyacheslav Mihaylovich Bukatov, Rossiyalik pedagog A.P. Yershova va boshqalar sanʼat yordamidagi estetik tarbiyaga didni, hissiyotni rivojlantiruvchi, tabiat, borliq va oʻz-oʻziga munosabati shakllantiruvchi jarayondek baho berib, uning qimmatligini alohida taʼkidlaydilar.

Hozirda bolalarning teatr sanʼatida ishtirok etishi tajribasi quyidagi mustaqil yoʻnalishlarda keltirilgan:

professional sanʼat;

bolalar teatr pedagogikasi boʻyicha yigʻilgan nazariy va empirik bilimlarni «bolalar teatr pedagogikasi» degan maxsus fanga aylantirish va OTMlar dasturiga kiritish ehtiyoji tugʻilmoqda; oʻlaviy teatr (teatrlashtirilgan bayramlar, guruhlar, badiiy sahnalar va b.);

teatr oʻquv fani sifatida (teatr va teatrlashtirish elementlarini fan-tarbiyning tarkibiy qismi sifatida oʻquv rejalariga qoʻshish, negaki bu teatr sanʼati gʻoyalarini amalga oshirish va bolalarning ijodi, ijtimoiy layoqatini rivojlantirish maqsadida aktyorlik treningini qoʻllash imkonini beradi);

teatr pedagogikasi (pedagoglarni professional tayyorlash va qayta tayyorlash talab etiladi, bu esa doimiy bir xil dars koʻrinishini oʻzgartirishga yordam beradi).

Zamonaviy pedagogikada adaptatsion va kommunikativ vazifalarni hal etish uchun teatrdan koʻp foydalanilmoqda. Bolalar teatr

jamoasi esa bola shaxsini rivojlantiruvchi muhit sifatida, ta'lim, tarbiya va psixologik korreksiya vositasi sifatida ko'rilmogda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy-estetik tarbiyalashda qo'g'irchoq teatri vositasidan samarali foydalanish – bolalarning iqtidori, obyektiv borliq haqidagi tasavvuri, dunyoqarashini yanada rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitni yaratishi bilan yanada ahamiyatlidir.

Dunyo qo'g'irchoq teatrlarining bolalarning axloqiy-estetik sifatlarini shakllantirishdagi tarbiyaviy xususiyati turli usullar va vositalar yordamida amalga oshiriladi. Shu jihatdan olib qaralganda, qo'g'irchoq teatri estetik tuyg'ularni, bolalarning qiziquvchanligi va tasavvurini rivojlantirish uchun juda qulay vosita hisoblanadi. Qo'g'irchoq teatri jahondagi ko'p xalqlarda qadim zamonlardan buyon qadrdon. Qo'g'irchoq teatrlarining muhim tarixiy xususiyatlaridan biri shuki, u Osiy va Yevropada to XX asrgacha asosan an'anaviy shakllarda yashab kelgan. Turli mamlakatlar qo'g'irchoq teatrlari orasida juda ko'p umumiylik, o'xshashlik va yaqinlik ham shundan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Barcha tadqiqotchilar va amaliyotchilarni G'arbiy Yevropa, slavyanlar va Osiyo xalqlari qo'g'irchoq teatri qahramonlarining o'xshashligi qiziqitib ketadi. Agar italyanlarning Pulchinello, ruslarning Petrushka, turklarning Karago'z, forslarning Paxlavon Kachal va o'zbeklarning Polvon Kachalini yonma-yon qo'ysangiz, ular tashqi qiyofa jihatidan ham, xulq-atvor jihatidan ham o'xshashliklaridan hayratga tushasiz. Qirra burun, katta og'iz, boshida uchiga qo'ngiroq osilgan galpoq harakat va holatlardagi yaqqol shartlilik barchasi uchun xos.

Polvon Kachalning tashqi ko'rinishi, yuz ifodasi uning hamisha xushchaqchag va sho'xligidan darak beradi.

Ular barcha xalqlarda o'zlarining ajabovur sarguzashtlari, tabirkorligi, quvnoqligi va o'tkir hazillari bilan shuhrat qozongan.

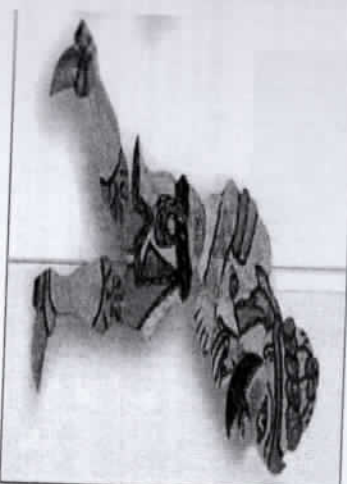
Mazkur qahramon Yevropaga Osiyodan o'tgan degan qarashlar mavjud. Darhaqiqat qo'g'irchoq tomoshasi Osiyoning mumtoz mamlakatlarida paydo bo'lib keyinchalik Eron va Italiya orqali Yevropaga tarqalgan. O'rta Osiyo jumladan O'zbekiston ham ko'prik vazifasini o'ynagan bo'lishi ehtimoldan holi emas. Chumonchi o'zbeklarning Polvon Kachal komediyasi bilan ruslarning Petrushka tomoshalari o'rtasidagi bir qadar yaqinlik va umumiyliklar shunga ishora qiladi

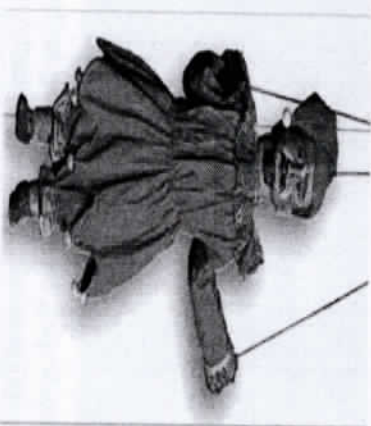
O'zbek qo'g'irchoq teatrlarining milliy qahramoni "Kachal polvon"

Rus qo'g'irchoq teatri milliy qahramoni "Petrushka"

Turk qo'g'irchoq teatri milliy qahramoni "Karago'z"

Cehiya qogirchoq teatri milliy qahramoni “ Kashparek”

**Angliya qogirchoq teatri milliy qahramonlari
“Panch va Djudi”**

Har bir qo‘g‘irchoq teatri o‘ziga xos va mos milliy xarakterga ega. Dunyo sivilizatsiyasi tarixida barkamol insonni tarbiyalash vositasi sifatida quyidagi qo‘g‘irchoq teatlari tashkil etilgan:

Jahon sivilizatsiyada tashkil etilgan qo‘g‘irchoq teatlari

YEVROPA

Fransiya - “Pochinok”
Rossiya - “Pechenka”
Italiya - “Pasticciotti”
Angliya - “Panch
va Djudi”
Yaponiya - “Nagoya”

JANUBI-SHARQIY OSIYODA

Eron - “Shabbozi”
Hindiston - “Khapuli”
Xitoy - “Sayansi”
Yaponiya - “Yotura Bunrakuken”

O‘zbekistonda

O‘zbekistonning Sharqiy va
Namangan viloyatlaridan tashqari barcha viloyatlarda davlat
qo‘g‘irchoq teatri tashkil etilgan.

MAQSAD

Dunyo qo‘g‘irchoq
teatlarda

O‘zbek milliy merosidagi
qo‘g‘irchoq teatlarda

Yevropa va Janubiy-Sharqiy Osiyoda
milliyatlarini dunyo amaliyotida qo‘g‘irchoq
teatri vositasi sifatida yashash
merosi va estetik zavqni shakllantirish

Xalq yaratgan ogzaki ijodiyotga barmat
hissini paydo qilish, atrof olamga nisbatan
mehr uyg‘otish va go‘zallikni ko‘ra bilish

Ushbu qogirchoq teatri tomoshalar orqali bolalarda “yaxshi” va “yomon” tushunchalarini
tushuntirishga o‘rgatish hamda aqliy, ma’naviy va estetik fazilatlarini tarbiyalash

Milliyy muvohabatlarini rivojlantirish, o‘zaro fikr-mulohazalarni inobatga olgan
holatda ta’limiy maqsadlarini shakllantirish. Xalqning boy madaniy-ma’naviy merosi
haqida tushunchaga ega bo‘lish qadrlashga o‘rgatish.

2. O‘zbek qo‘g‘irchoq teatrining paydo bolishi tarixi.

O‘zbek tilida “o‘yin” so‘ziday ma’nosi ko‘p so‘z bo‘lmasa ke-
lajak Aqlning mahorati, harakati, texnikasi bilan sahnaviy tomosha

katta ijtimoiy va estetik vazifani bajarib kelganlar.

Ammo ularning muddaoisi qanchalik ulug' va sof bo'lmasin ular molar qo'g'irchoq teatrlari «shayton oyin», qo'g'irchoqbozorni «talo» lohi ishiga qo'l urgan shakkok va dyonatsiz», degan uydirma gaplarni tarqatib kelgan. O'tmishda olimlarimizning qo'g'irchoq teatriga yetarli e'tibor bermaganliklarining boisi ham shundaki, Qo'g'irchoqchilar san'ati ilk bor O'rta Osiyo xalqlari tarixi va etnografiyasi bilan qizg'in shug'ullangan rus olimlarining diqqatini o'ziga tortdi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr birinchi yarmida rus etnografi N.P.Ostroumov va N.S.Likoshin ma'lumotlari qimmatli bo'lib, ular o'zbek qo'g'irchoq teatrlarining «Chodir jamol» va «Chodir xayol» degan ikki turdan iborat ekani haqida yozadilar.¹

Ammo rus etnograf olimlari N.P.Ostroumov va N.S.Likoshinlar ham qo'g'irchoq teatri bilan mashg'ul bo'lmaganlar.

O'zbek qo'g'irchoq teatri bilan maxsus shug'ullangan kishi bu rus havaskor etnografi Pyotr Aleksandrovich Komarovdir. Shu sababdan biz uni shu san'atning birinchi tadqiqotchisi deb atash bo'ladi. Ammo 1906-1909 yillarda qo'g'irchoq teatri o'rganish va sahnaviy qo'g'irchoqlar Kolleksiyasini to'plash ishida fidoyilik ko'rsatgan bu ajoyib insonning xizmatlari ko'p vaqt tegishli baholmasdan keldi. P.A.Komarov xizmatlarini aniqlash maqsadida uning Leningradagi (Sankt-Peterburg) etnografiya muzeyida saqlanayotgan qo'g'irchoqlar kolleksiyalari, shuningdek, rus imperator muzeyi etnografiya bo'limining bosh xizmatchisi Konstantin Aleksandrovich Inostrantsev bilan olib borgan yozishmalari batafsil o'rganib chiqildi. Ma'lum bo'lishicha Komarov Toshkentda tug'ilgan. Chimkent uyezdining shimoli-sharqiy uchastkasida sug'orish ishlari mudiri vazifasida ishlagan.

Bo'sh vaqtlarida o'zbek xalq san'atini o'rganishga kirishgan va bu qiziqish uni O'rta osiyo xalqlari etnografiyasining yirik vakili Abubakr Axmedjanovich Divayev bilan yaqinlashuv va do'stlashuvga olib keldi.

Divayev Komarovning Leningrad etnografiya muzeyi bosh

xizmatchisi K.A.Inostrantsev bilan ilmiy aloqasini yo'lga qo'yishiga yordam beradi.

K.A.Inostrantsev muzey xazinachisi sifatida R.A.Komarovga sahnaviy qo'g'irchoqlar kolleksiyasini yig'ishni topshiradi. Komarovning Inostrantsevgacha yozgan hatlarida quyidagilarni o'qish mumkin:

«Qo'g'irchoq teatri hozirgi shaharlik tuzumlar hayotidan butunlay kichik, uning nochor qoldiqlarini chet va hiliyat joylardan qidirishga to'g'ri keladi. Uni o'rganishga o'n besh yilcha burun kirishmoq lozim edi. Mennga notanish qo'g'irchoqbozlarning shubha, ishochsizligini tashrif etib uchun tanish tuzumlarini taklif qilish va ularga ikki so'ngidan hech so'mgacha haq to'lab turishga to'g'ri keladi. Men shu ehtiyojcha bevosita ma'muriyat yordamiga murojaat qilmadim, shunday bilan butun ishning pachavasini chiqarish mumkin.

Ular so'z bilan material yig'ish tajribasi menga shu qadar ko'p mahalladan to'siqlar bilan hisoblashish lozimligini ko'rsatdi, Toshkentda tug'ilib o'sgan bo'lsam ham ularni uchrataman deb o'ylamaydman. Necha bor hafsalam pir bo'lib qo'lim isliga bormay qolir! An'ano qiyinchiliklar Komarov irodasini bukolmadi. Qunt va chudan bilan o'z ishini davom ettirdi va oldiga qo'yilgan vazifani shart bilan bajardi. Komarov o'zbek sahnaviy qo'g'irchoqlarining to'rt kolleksiyasini yig'ib, muzeyga jo'natishga muvassar bo'ldi:

1. Chimkent kichik qo'g'irchoq teatri. Chimkentda katta masjid mahallasi yashovchi qo'g'irchoqboz Saidazimxo'ja Islomxo'jayevdan sotib olgan. Kolleksiya 18 ta qo'g'irchoqdan iborat.

2. Sayram kichik qo'g'irchoq teatri. Sayramda yashovchi Tursunmuhhammad Matkarimovdan sotib olgan. Kolleksiya 6 ta qo'g'irchoqdan iborat.

3. Toshkent kichik qo'g'irchoq teatri. Toshkentda Sebzor dahasiyning Ko'japuroshkon mahallasida yashovchi qo'g'irchoqboz Orifjon Inojanovdan sotib olgan. Kolleksiya 10 ta qo'g'irchoqdan tashkil topgan.

4. Toshkent katta qo'g'irchoq teatri. Bu kolleksiya ham Orifjon Inojanovdan sotib olingan bo'lib, 47 ta qo'g'irchoqdan iborat bo'lgan. Xullas, P.A.Komarov 37 ta qo'l qo'g'irchoq «Chodir jamol» va 47 ta «Chodir xayol» teatri qo'g'irchoqlarini sotib olgan, ya'ni 1906-1907 yillarda Toshkent shahri va Chimkent uyezdida harakatda

¹ M. Qodirov, S. Qodirova. «Qo'g'irchoq teatri tarixi». «Talqin» Toshkent-2006, 35-bet

bo'lgan qariyb barcha qo'g'irchoqlarni qo'lga kiritgan. Shu o'rinda P.A.Komarovning o'zbek qo'g'irchoq teatri qiyofasini avlodlarga saqlash yo'lida jon kuydirgani, fidokorlik qilganini alohida takdirlash lozim.

O'zbek qo'g'irchoq teatrining vujudga kelishini olib qaragan nimizda, bunda ikki manba muhim va hal qiluvchi rol bajarganini ko'ramiz. Birinchi manba O'zbekiston hududida yashagan qadimgi animistik e'tiqodga tayanuvchi halklarning marhumni e'latib marosini deb hisoblanadi. Mazkur marosimga ko'ra o'lgan kishi ning eng yaqin odami uning niqobini yasab kiyadi va marhum harakatlari, nutqi va muomalalarini tiklashga urinadi. Niqob bazan boshga kiyilmasdan qo'lga ushlanganicha harakatlantirilgan. Bunday paytda ijrochi ham marhum ham o'z rolini bajargan va o'ziga xos dialog hosil qilgan. Ushbu marosim o'zbek qo'g'irchoq teatrining paydo bo'lishiga zamin tayyorlagan.¹

Qo'g'irchoqbozlarining risolasi ham fikrimizni quvvatlaydigan!

“Qo'g'irchoq devlar va parlar podshosi Hazrati Sulaymon payg'ambarimizning vaqtida bo'lgandir. Ul kishining Hudhud degan qush elchilari bor edi, bir kun ul xabar berdi:

«Men bir katta shaharni ko'rdim, lashkarlari ko'p, podshosining bir qizi bor ko'p xushro'y, ani olib kelsangiz ko'p ulug' ish bo'lar edi» dedi.

Anda hazrat Sulaymon ul podsho bilan urishib, lashkarlarini ham o'zini ham o'ldirib tugatdilar, qizini olib keldilar. Ul qizning oti Guna edi. Bir kun shayton kelib aytdi:

“Ey Guna otangni Sulaymon o'ldirdi, endi otangni suratini qildirib olgin, otangni ko'rgandek bo'lasan. Anda ul qiz Xazrati Sulaymonga «Otamni suratini qildirib bering» deb yalindi. Ul kishi suratni top, qildirib beray dedilar. Anda Shayton darrov suratni talqinida kelib, otasi, lashkarlari va sarkardalarining suratini qilib berdi, qachonki ul qiz otasini ko'rgusi kelisa, shayton kelib ul suratlarni ip bilan yungizib o'ynatib berar erdi. Anda ul qiz otasini ko'rgandek bo'lar erdi”.

Barcha qo'g'irchoq tomoshasining paydo bo'lishini Sulaymon teatri bog'laydi, fidokori shayton deb ta'riflaydi. Bu albatta afsonadan boshqa gap emas. Risola islom aqidalari va talablariga mos holda yozilgan sababi qo'g'irchoq o'ynatishining kelib chiqishi haqida talqin qilingan. Keltirilgan parchada bizni qiziqitgan narsa shuki, qo'g'irchoq marhumni eslash uchun o'ylab topilgan barcha fikrlari o'ziga xos tarzda e'tirof etadi.

Marhumlar o'lishi bilan marhum qiyofasini gavdalantirish marosini o'zining dastlabki vazifasi va mazmunidan uzog'lashdi. Niqoblar sahni orqadan yetishib chiqqan iste'dodli kishilar masharabozlar qo'lga olib, marosim oddiy tomoshaga aylandi.

XVII asrlarda O'rta Osiyo xalqlari sahna san'ati jumladan qo'g'irchoq teatri juda katta yutuqlarga erishgani haqida ma'lumotlar uchraydi. Iqtisodiy va madaniy jihatdan taraqqiy etgan kantonlar, Buxoro, Shaxrisabz va Toshkent kabi shaharlardan chiqqan san'atkorlar Buyuk ipak yo'lidagi karvonlarga qo'shilib ikki yo'nalishda sharq va g'arb yo'nalishida faoliyat ko'rsatgan. VII-VIII asrlarda O'rta Osiyoning arablar tomonidan isitilishi san'atning tushkunlikka yuz tutishiga olib keldi.

Hat qanday tasvir (sur'at, haykal, qo'g'irchoq) ta'qilandi, tasviriy san'at va haykaltaroshlarning noyob asarlari bilan to'lib toshgan qachon, kashonalar yer bilan yakson qilindi. Natijada rassomchilik qo'lyozma kitoblar orasiga kirib ketadi, haykaltaroshlik o'yinchoq va tomoniga aylanadi, niqobdori teatrtdagi qo'g'irchoqlar kichrayib mosmaraboz qo'g'irchoqboz qo'lga o'tadi. Biroq buni xalqning aql ekoradi, taredodi yengib chiqadi: san'at o'lmaydi u yangi tarixiy-ijtimoiy sharoitlarga moslashgan holda yashashni davom ettiradi. Boshqa san'atlar kabi qo'g'irchoq teatri ham yashash uchun harorahli e'lonki ulamlar qo'g'irchoq o'yini «Shayton o'yini» deb, buni harorahli uni yo'q qilishni istaganlar. Ammo qo'g'irchoqbozlar o'zlarini qildilar, kasbni qonunlashtiruvchi risola yozdirtib olib, tomoncha ko'rsatish huquqiga ega bo'ladilar.

XVIII asrlarda qo'g'irchoq teatri nisbatan mo'tadil rivojlanib, san'atning boshqa turlari qatoridan mustakam o'rin egallaydi.

Ammo XIII asrda mo'g'ullar istilosi, boshqa sohalarda bo'lgani kabi, qo'g'irchoq teatri taraqqiyotiga ham kuchli zarba bo'lib tushdi. Bu paytda teatr g'oyaviy badiiy tushkunlikka uchragan.

¹ M. Qodirov, S. Qodirova, “Qo'g'irchoq teatri tarixi”, “Talqin”, Toshkent-2006, 61-bet.

Lekin XIV asr boshidan keskin jonlanish yuz bergan. Undagi mifologik syujetlar va afsonaviy qahramonlar o'rini hayotiy voqealar va konkret shaxslar qiyofasi egallay borgan. Shu tarzda qo'g'irchoq teatri fosh etuvchi satirik qiyofaga kira boshlagan. Bu davrda «Chodir jamol» va «Fonus xayol» deb ataluvchi, qo'g'irchoq yasash va uni o'ynatishda, shuningdek tomosha mazmuniga ko'ra bir-biridan keskin farq qiluvchi tur keng taniladi.

Ammo keyingi asrlarda ijtimoiy hayot taqozosi ostida qo'g'irchoq teatri va uning turlarida keskin o'zgarishlar yuz beradi. Hayotiy voqealik asosida yaratilgan asarlar ya'ni «Chodir jamol» va «Chodir xayol» qo'g'irchoq teatrlari mifologik va epik repertuarlarni «Fonus xayol» teatrlari siqib chiqara boshlaydi. Tomosha texnikasining ogirligi va ko'proq saroy muhiti bilan bog'langanligi tufayli «Fonus xayol» iste'moldan chiqqa boshlaydi.

XVIII asrda qo'g'irchoq teatrida biroz jonlanish yuz bergan. Ayniqsa, XIX asr boshidan uning satirik turi o'tkirlashib, voqealarni aks ettirish borasida jiddiy muvaffaqiyat qozongan va ijtimoiy hayotda tobora salmoqliroq o'rin egallay boshlagan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida o'zbek qo'g'irchoq teatri ikki turdan iborat bo'lgan. 1906 yilda bu to'g'rida P.A.Komarov shunday yozgan edi: «Avvalo shuni bilish kerakki, bu yerdagi tuzum artistlari qo'g'irchoq teatrlari ikkiga ajratishadi biri «Chodir jamol» ikkinchisi «Chodir hayol». «Chodir jamol», ya'ni qo'1 qo'g'irchoq tomoshalari kunduzi ko'cha-ko'yda bo'lib, har qanday sanqi ko'rishi mumkin; chunki har kim ham haq to'layvermaydi, qo'g'irchoqboz kim nima bersa shunga ko'nib ketaveradi. Bu yerda «Jamol» so'zi bir tomondan tomoshaning kunduzi yorug'likda ko'rsatilishiga, ikkinchidan tomoshada xayol afsona emas, balki kundalik hayotdan olingan real, tanish voqealar tasvirlanganiga ishora qiladi.

«Chodir» so'zi esa, ham sahna ham teatr ma'nosini beradi. Demak «Chodir jamol» bu kishilarning kundalik hayotidan olingan voqealarni qo'lga kiyib o'ynatadigan qo'g'irchoqlar yordamida kunduzi aks ettiruvchi o'ziga xos teatrdir. «Chodir jamol» sahnasini ko'pincha qizil yoki sarig rangli matodan xaltasimon qilib tikilgan bo'lib, chodir deb atalgan.

O'yinchi uning ichiga kirib quyi tomonini beliga bog'lab oladi, yuqori tomoni esa oshiq-moshiqli bolorcho'p, ostona, ikkita yon

to'rt yonlig'ovuchlar yordamida sahna tusini olgan. Qo'g'irchoqboz o'z o'limidan o'tirgan yoki tik turgan chodir ichida tashqari cho'rtakda taxlanib yotgan qo'g'irchoqlarni navbati bilan zangari o'ynatadi.

Komarovning «Chodir jamol» teatri kolleksiyasida hammasi bir ibo. 18 ta personaj bo'lgan. Kolleksiya'dagi qo'g'irchoq personajlar: Fonus Kachol,

Bo'rtaxon oyim (Fuchiqxon oyim) va boshqalar

«Chodir jamol» teatr guruhi. Samarqand 1932-yil

«Chodir jamol» teatr guruhi. Samarqand 1928-yil.

“Chodir xayol” teatr guruh. Margilon 1936-yil.

“Chodir xayol” tamomila boshqacha ko’rsatildi. Bu teatr bino binoda joylashib, tegishli matodan chodir sahna yasaldi. Tomoshbalar faqat kechqurun bo’lgan. “Chodir xayol” teatri “Chodir jamol” teatriga nisbatan ancha murakkab va mukammal. Parda ortida qo’g’irchoqlar iplar yordamida harakatga keltirilgan.

Mazkur teatr tomoshalari binolarning ichida, onda-sonda ochiq joylarda ko’rsatilgan. Chodir xayol qo’g’irchoqlari xususiyatlari bilan tanishishda biz faqat P.A.Komarov Kollektiyasiga tayjiamiz. Chunki qo’g’irchoqbozlar sovet davrida

«Chodir xayol» bilan shug’ullanmay qo’yg’anlar.

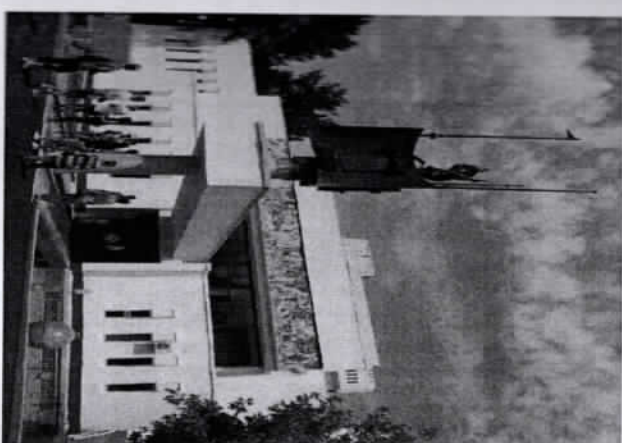
Yozma dramaturgiya asosida bino ichida ish ko’ruvchi yangi uslubdagi o’zbek qo’g’irchoq teatri zamonaviy teatr turlarining boshqa turlariga qaraganda kechroq tashkil topdi. 1928-yilda Semyon Yeten rahbarligida rus yosh tomoshabinlar teatri tashkil topadi. Ko’p o’tmay shu trupa tarkibida o’zbek qo’g’irchoq teatri jamoasi yuzaga keladi. Unda xalq qo’g’irchoqbozi Po’latjon Doniyorov hamda bir nechta shu san’at ishqibozlari birgalikda ish boshlaydilar. Ammo 1930-yillarga borib moddiy sharoitning og’irligi, maxsus binoning yo’qligi sababi mazkur qo’g’irchoq teatri truppalari tarqalib ketadi. Nihoyat, 1939-yil 19-marta Respublika qo’g’irchoq teatri tashkil topadi. Teatr rejissyor va badiiy rahbar qilib Yo’ldosh A’zamov tayinlanadi. Teatr zimmasiga viloyatlarda ish olib borayotgan qo’g’irchoq teatrlariga ijodiy yordam ko’rsatish vazifasi yuklanadi. Yangi teatrning dastlabki yillari ikkinchi jahon urushi yillarining og’ir va suronli davriga to’g’ri keladi.

Yaratilgan bilimlik ko’p edi. biroq teatr jamoasi uyushib kamchiliklarni hissa qilib, faqat bolalarga emas kattalarga ham kafiyyat berib, ularda g’alabaga ishonch ruhini kuchaytirish yolida gayrat ko’rsatib.

Teatr birinchi yillarida qirg’ga yaqin spektakl hamda konsert namoyish etdi. 60-70 yillarda ham respublika qo’g’irchoq teatrida bu namoyish ko’rsatishlarini to’la egallash, bolalar bilan qanoatlanmay katta xalq tomoshabinlarga ham xizmat qilish, spektakllarning bir tomonlama to’laqonli bo’lishiga intilish bo’yicha uzluksiz ish olib borilgan.

1979 yil - Respublika qo’g’irchoq teatrining yangi binosi ochildi.
1988 yilda “E’ola” Andijon davlat qo’g’irchoq teatri ish boshladi.
1978 yilda Samarqand viloyat qo’g’irchoq teatri ish boshladi
1983 yilda Buxoro va 1983 yilda Jizzax davlat qo’g’irchoq teatrlari ish boshladi.

1980 yil Qorqalpog’ davlat qo’g’irchoq teatri tashkil topdi.
1993 yil Xorazm viloyat qo’g’irchoq teatri ish boshladi.
1994 yil Qashqadaryo qo’g’irchoq teatri ish boshladi.

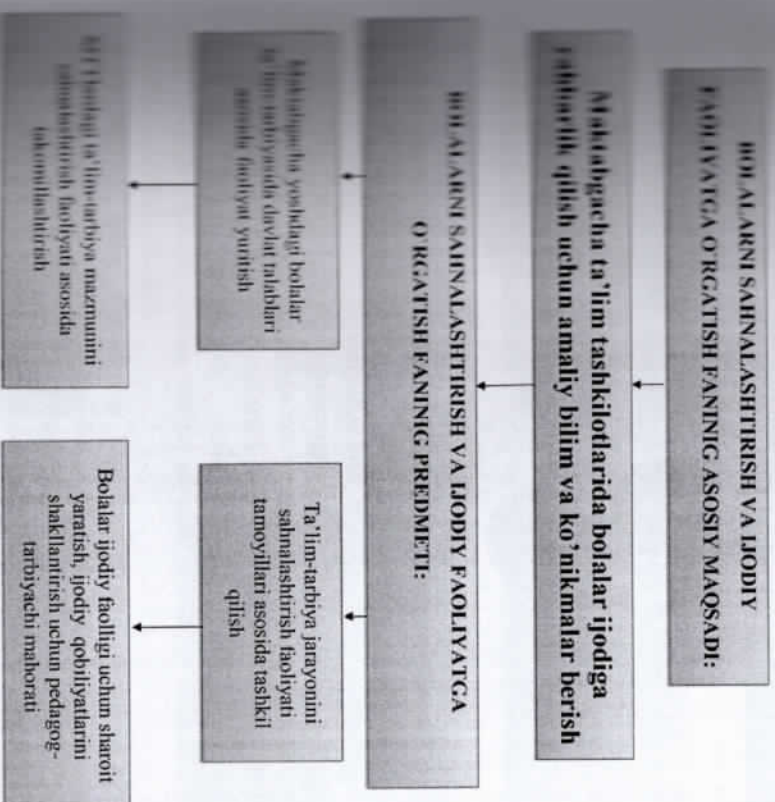
§ 3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyatining maqsadi va vazifalari

O'zbekiston Respublikasida kechayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-ma'naviy islohotlar, fan-texnika va ishlab chiqarish keskin rivojlanib borayotganligi – jamiyat talablariga javob bera oluvchi shaxsni tarbiyalash masalasini kun tartibiga ko'ndalang qo'yimoqda. Darhaqiqat, kelajak poydevori bo'lgan, har jihatdan mas'uliyatli, ma'naviy yetuk, ahloqan pok, bir so'z bilan aytganda jamiyat taraqqiyoti uchun munosib hissa qo'sha oladigan yoshlarni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismini hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tizimi uyg'un rivojlangan shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki maktabgacha yoshdagi bolaga singdirigan bilim va qadriyatlar uning kelgusidagi butun hayotini belgilab beradi. Shu o'rinda Prezidentimiz Mirziyoyev Shavkat Mirmonovichning so'zlarini aytib o'tish joiz. «Biz qaysi sohani olmaylik zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamadan biron-bir o'zgarishga, farovon hayotga erisholmaymiz. Bunday kadrlarni, millatimizning sog'lom generatsiyasini tayyorlash, avvalo maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi». Shuni hisobga olgan holda o'tgan davrda O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim-tizimini rivojlantirish va samarali faoliyat ko'rsatishiga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari qabul qilindi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga beriladigan ta'lim-tarbiya ishlarini sifati olib borish, bolalar ijodiga rahbarlik qilish, uni to'g'ri tashkil qilish uchun malakali pedagog kadrlarni tayyorlash ehtiyoji tug'ildi. Bu OTMda «Maktabgacha ta'lim» yo'nalishlarini ochildishiga sabab bo'ldi. «Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish» fani dasturga kiritildi.

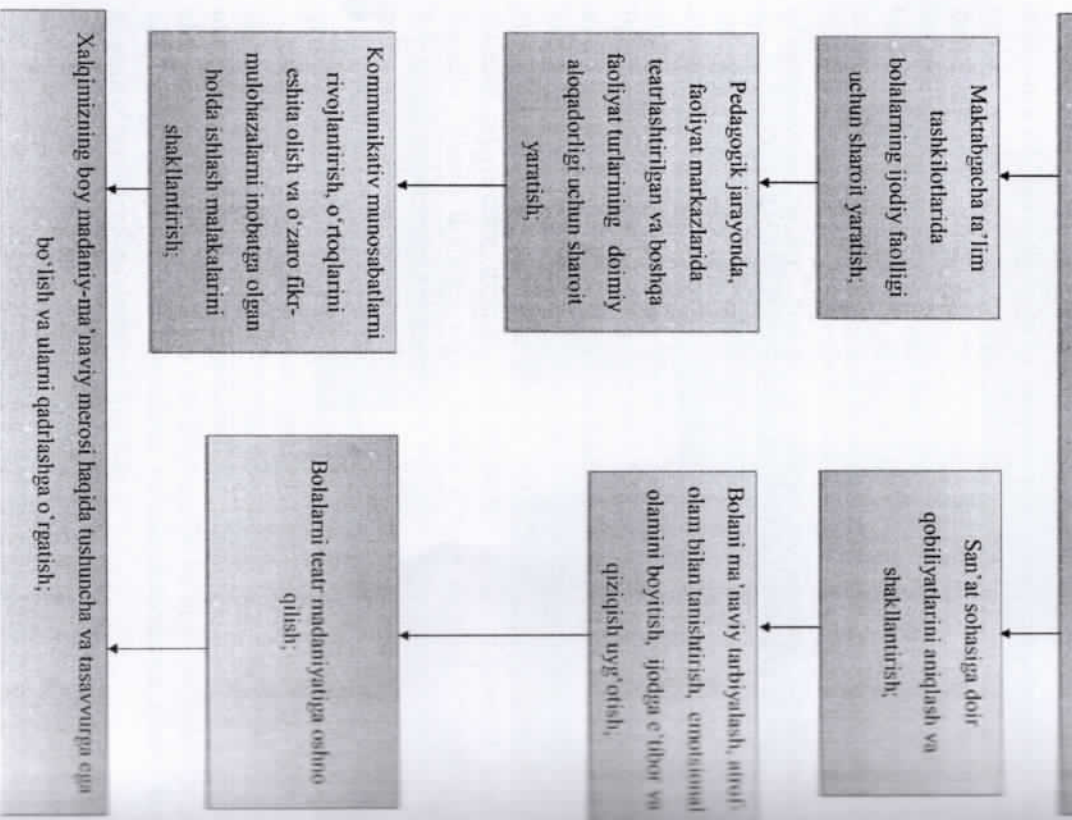
«Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentabrda qarorida milliy-madaniy, tarixiy qadriyatlarni aks ettiruvchi va bolalardan kitob o'qishga qiziqishni uyg'otuvchi o'quv metodik, didaktik materiallar va badiiy adabiyotlarni tayyorlash

hamda maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatiga joriy etish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish vazifalari belgilab berildi¹.

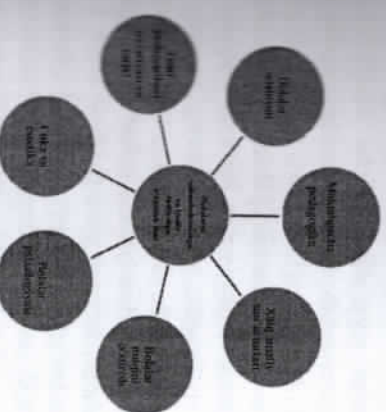

¹ «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori. PQ-3261-son 09.09.2017

**BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY FAOLIVATGA
O'RGATISH FANINIG ASOSIY VAZIFALARI:**

REKLA MANGA MAHALLA SHARTSHI VA LJODIV FAOLIVATGA O'RGATISH FAKULTETI HOSILDA FANLAR BILAN O'ZARO ALDOQASI:

Har bir bola uchun katta ahamiyatga ega, bolalar u bilan uchrashuvni baharatli bilan kutadi. Teatr hamma narsaga qodir, u mo'jiza yaratadi, qaytarib, o'zgaradi, maktabgacha yoshdagi bolalarning xulqini o'zgartiradi, ijodiy qobiliyatlarini hissiy idrokini rivojlantiradi.¹ Bolalarning nutqi faollashib, notiqlik qobiliyati rivojlanadi, u bilan ichimchi oshadi, omma oldida chiqish qilish ko'nikmalarini o'zlashtirib yordam beradi.

Teatr san'ati bola shaxsining har tomonlamma rivojlanishiga imkonlikshtadi. Teatr san'ati bilan mulogot qilib borar ekan, bolalar har biriga olibatan toqatli, kelishuvchan, og'ir-bosiq bo'lib, o'zini hissiyaga solib oladi. Teatr maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiyotlari va kayfiyati (ruhiyati) ga kuchli ta'sir o'tkazadi, ularning fikrlash, ehtirosini kengaytirib, nutqini boyitadi, axloqiy-manaviy rivojlanishini shakllantiradi, intellektual qobiliyatlarini oshiradi.

Teatr borani ma'naviy tarbiyalaydi. Teatr – sehzli olam, unda bola
yashay, qayvonadi, o'ynab atrof olamni o'rganadi, yani uning ichki
duniyasini. Bohlada ijodga e'tibor, qiziqish, intilishning namoyon
bo'lishi uning taassurotlarini yangilaydigan emotsional undovlarni

13. Bahomova, "Maqtalgacha ta'lim muassasasida shtabnashirish faoliyati".
Maqtalgacha ta'limda o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning samaradorligi:
muammosha va yechimlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani
materiallari. Andijon davlat universiteti. Andijon – 2019. 306-bet.

talab qiladi. Bu borada teatrlashtirish faoliyatining juda katta ijobiy ahamiyatini alohida ta'kidlash mumkin. Pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil qilingan bu kabi faoliyat bola hayotiga yangi mazmun olib kiradi. Quvonch hissini uyg'otib, barcha kuch va qobiliyatlarni jumladan nutqiy rivojlanish qobiliyatlarini faoliyatga safarbar qilishga undaydi.

Hamma bolalar ertak tomosha qilishni yaxshi ko'radi, ularning nafqat tomosha qilish, balki artist bo'lish yoqadi. Teatr san'ati bolalarga yaqin va tushunarli, chunki uning asosida o'yin yotadi. Teatrdan ro'l o'ynash va bolalar o'yini aynan bir xil shartlilikdan kelib chiqadi va o'zida voqelikni har bir inson ko'ra oladigan va ifodalay oladigan darajada seahraydi.

Bolalarda o'yinga bo'lgan ehtiyoj, shubhasiz, katta va u juda erta namoyon bo'ladi. Ikki-uch yoshidayoq kichikintoylar sakrayotgan quyuncha va ona-tovuqqa ergashayotgan jo'jachalarni tasvirlaydi. Ular jon-dili bilan kuchukcha, mushukcha, ulochalar qiyofasiga kiradi. Bolalar imitatsiyalash va taqlidiy harakatlarni bajaradi, bu harakatlar hamisha rejalil, ammo favqulodda boy va shu sababli o'zida katta emosional quvvatni jamlaydi.

Teatrlashtirilgan o'yinlar bolalarni hamma vaqt o'ziga jalb qiladi, bolalar o'yinga jon-udil bilan kirishadi: qo'g'irchoqlarning savollariga javob beradi, ularning iltimoslarini bajaradi, maslahatlar beradi, u yoki bu obrazga «kiradi».

Kichikintoylar personajlar bilan birga kuladi, ular bilan birga qayg'uradi, ularni xavf-xatardan oqoh qilishga intiladi, sevgan qahramonining muvaffaqiyatsizligidan birga ko'z yosh to'kadi, hamma vaqt unga yordamga tayyor turadi.

Teatrlashtirilgan o'yinlarda qatnashib, bolalar atrof-olam, obrazlar, ranglar, tovushlar bilan tanishadi. Teatrlashtirilgan o'yinlarning bola shaxsiga katta va har tomonlama tasiri undan kuchli pedagogik vosita sifatida, ortiqcha majburlashsiz, foydalanish imkonini beradi, chunki kichikintoy o'yin vaqtida o'zini erkin his qiladi.

4. Maktabgacha ta'lim tashkiloti turli yosh guruhlarida sahnalashtirish faoliyatining asosiy vazifalari

Ushbu bo'limning fikricha bola shaxsining shakllanishida uning qobiliyati va ijodkorligi muhim o'rin tutadi. Bolaning iqtidori va istidodi rivojlanishida o'yin faoliyati yetakchilik qiladi. O'yin bola uchun ekin va mustaqil faoliyat sifatida tashkil etilgandagina ifodalovchi va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.¹ Teatr san'ati bolalar uchun qiziqarli bo'lib, uning negizini o'yin tashkil etadi. Sahnalashtirilgan o'yinlar bolada badiiy didini shakllantiruvchi yorqin emosional vositalardan biridir. Sahnalashtirish faoliyati tasavvurni, katta sohasini va bola ijodiyotining barcha turlarini (badiiy-nutqiy, musiqiy-o'yin, raqs, sahna) rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu vositalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun musiqa rahbari bilan birgalikda pedagog hamkorlikda ishlashi talab etiladi. Musiqa rahbari bolalar bilan nafqat maxsus sahnalashtirish o'yin-mashqlarini tashkil etadi, balki sahnalashtirish faoliyati bo'yicha barcha pedagoglarga yordam ko'rsatadi.

Faoliyatchi ifodali o'qish, so'zlash, aktyorlik va rejissorlik mahoratidan boxabar bo'lishi kerak. Eng asosiy shartlardan biri faoliyatchining sodir bo'layotgan barcha jarayonga munosabati, hissiyatining samimiyati va tabiiyigidir. Sahnalashtirish faoliyatini tashkil etishda pedagog quyidagi vazifalarni amalga oshirishi lozim: sahnalashtirish faoliyatida bolalarning ijodiy faolligini rivojlantirish uchun sharoit yaratish (kattalar oldida chiqish qilganda o'zini ekin tutish, jumladan, uyatchan bolalarga bosh rollarni berish, nutqini bolalarni jalb etish, har bir bolaning sahnada faol ishtirokini ta'minlash);

antinka, pantomimika va ifoda vositalari bilan improvizatsiya qilishga undash (personajlarning xarakterini o'xshatish, o'zining emosional holatini, kechimalarini ko'rsatib berish);

bolalarni teatr san'atiga qiziqirish (qo'g'irchoq teatri turlari: qo'q'irchoq, soya teatri, barmoqli va teatning boshqa janrlari) orqali tanishtirish;

sahnalashtirish faoliyatini boshqa faoliyat turlari bilan bog'lash

¹ Генис Г. М. Театр для малышей. М.: Просвещение, 1968. с.72

(sahnalashtirish o'yinlarini o'quv tarbiyaviy faoliyat va rivojlanish markazlarida qo'llash);

bolalar va kattalarning hamkorlikdagi faoliyati uchun sharoit yaratish (bolalar, ota-onalar va pedagog-tarbiyachilar ishtirokida qo'g'irchoq teatri, katta guruh bolalari teatrlari kichiklar oldida tashkillashtirish va h.k.).

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyatini tashkil etishda bolalarning qiziqishlari va takliflarini e'tiborga olish lozim. Ularni personaj bilan bogliq harakatlarga o'rgatish maqsadga muvofiq. Bolalar erak qahramonlari rolini ijro etishda unga xos harakatlarni qilishlari uchun imkoniyat yaratish kerak.

Bolalardan ijro etayotgan roli haqida taassurotlari so'raladi. Tarbiyachi-pedagoglar bolalarning ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda sahnalashtirish jarayonini tashkil etishlari lozim. Buning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyatiga qo'yiladigan asosiy talablarga rioya etilishi zarur:

- Mavzularning mazmuni va turfa xilligi;
- Sahnalashtirish o'yinlarini mustaqil faoliyat va rivojlanish markazlarida tashkil etish;

- O'yinlarga tayyorgarlik va ijro etishda bolalarning maksimal darajadagi faolligini ta'minlash;

- Sahnalashtirish o'yinlarining barcha bosqichlarida bolalar ba kattalarning o'zaro hamkorligini ta'minlash.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyati turli yosh guruhlarda tashkil etiladi. Biroq bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda ularning o'ziga xos xususiyatini hisobga olish lozim. Quyida turli yosh guruhlarda sahnalashtirish faoliyatini tashkil etish bo'yicha metodik jihatlariga to'xtalib o'tamiz.

Kichik guruh

Maktabgacha 3-4 yoshli bolalarda stol teatri, barmog teatri, mag-nitli teatr va tosh teatrlari tashkil etiladi. Kichik guruh bolalariga sodd, qisqa mazmundagi xalq va mualliflik etaklari, she'rlar, hikoyalar matnlari asosidagi kichik tomoshalarni sahnalashtirish mumkin. Bu yoshda bolalar tarbiyachi bilan stol, barmog va tosh teatrlarida shakllarni beritgan mavzu bo'yicha improvizatsiya qilish-da foydalanadilar.

Maktabgacha kichik guruh bolalari bilan sahnalashtirish jarayon-

inda amalga oshiriladigan asosiy vazifalar quyidagilar:

- Sahnalashtirilgan o'yinlarga nisbatan bolalarda kuchli qiziqish uyg'otish;

- To'g'ri fikrlash, yaxshilik va yomonlik haqidagi tushunchalarni shakllantirish;

- Bolalarning so'z boyligini boyitish va ravon nutqda so'zlasha oltahlariga erishish;

- Bolalarda atrof-olam, narsa va hodisa haqidagi tasavvurlarini kengaytirish;

- Bolalarda stol teatri, barmog teatri va tosh teatri kabi teatrlarning turli yo'nalishlari haqida tushunchalarni mustahkamlash;

- Bolalarda dastlabki aktyorlik mahoratini ko'rsata olish ko'nikmalarini tarbiyalash;

- Bolalarni o'z xatti- harakatlarni tahlil qilish va baholashga o'rgatish;

- Bayqetli - rolli o'yinlar q'ikazishda bolalar tanishgan etaklaridan foydalanish;

- Hayvonlar ovozig'a taqlid qilish, ularni so'zli-didaktik va syujetli o'yinlarda ijro etish;

- Mustaqil faoliyat va ko'ngilochar o'yinlarda tarbiyachi taklifi bilan katta guruhdagi bolalar chiqishlari ba qo'g'irchoq teatri namoyishlarini tomosha qilish.

O'rta guruh

Maktabgacha 4-5 yoshli bolalarda teatrlashtirilgan o'yinga nisbatan qiziqishlari ortadi. Bu yoshda bolalar stol teatrlarining turli ko'rinishlarini mukammal o'rganish bilan birga yumshoq o'yin-choqlar, yog'ochli teatr, komusli teatr, xalq o'yinchoqlari teatri kabi teatrlarning turli ko'rinishlarini o'rganadi. Bolalar «Tulki va turna», «Ho'g'irchoq», «G'ozlar va turnalar» kabi etaklar asosida qisqa tomoshalar taqlid etadi.¹

Maktabgacha o'rta guruh bolalari bilan sahnalashtirish jarayonida amalga oshiriladigan asosiy vazifalar:

- Bolalarda teatrlashtirilgan o'yin faoliyatiga qiziqish uyg'otish.
- O'yinlarda ishtirok etish paytida syujet o'yab topish, turli

¹ Копыленченко Т. «Кукольный театр в детском саду». М.: Учпедгиз, 1960. с. 63.

o'yinchoq va atributlarni qo'llashda improvizatsiyadan foydalanish, Bolalarda atrof-olam, narsa va hodisa haqidagi bilimlarini boyitib borish.

Bolalar so'z boyligini o'shiritish va faollashtirish.

Qo'g'irchoqlardan to'g'ri foydalanish qoidalarini mustahkamlash, Mashg'ulotlarda olgan bilimlarini qo'llagan holda mustaqil badiiy ijodga qiziqishini oshirish.

Rasm chizish, atributlar yasash, she'r o'qish, qo'shiq aytish, raqsga tushish, qo'g'irchoqlar bilan improvizatsiyalashgan o'yinlarda ishtirok etish istaklarini shakllantirish.

O'yinlarda o'zaro kelishgan holda hamjihatlikda harakat qilishlariga erishish.

Bolalarni yangi tomoshabingga moslashish ko'nikmalarini mukammallashtirish.

Ko'ngilochar soatlarida pedagog-tarbiyachilar, ota-ona va bolalar oldida tomosha ko'rsata olish qobiliyatini shakllantirish va qo'llab-quvvatlash.

Katta guruh

Katta guruhda sahnalashtirilgan o'yin ko'nikmalari drammatizatsiyalashtirilgan o'yin va rejissyorlik o'yinlarining turli shakllari hisobiga o'rganiladi. Bu yoshda bolalar stol teatrining turli ko'rinishlarini ya'ni shirmada yunshoq o'yinchoqlar boshqarish, yog'ochli teatr, konus teatr, iplar bilan harakatga keladigan qo'g'irchoqlar (marionetka), teatrning turli ko'rinishlarini mukammal o'rganish bilan birga soya teatri bilan tanishadilar.

Katta guruh tarbiyalanuvchisi o'yin syujetini mustaqil o'ylab topa oladi, syujet ketma-ketligini tasavvur qila oladi, rollarni taqsimlay olish o'zini biror rolda ifodalay namoyish eta oladi, qahramonining o'ziga xos xarakterli xususiyatlarini to'g'ri ochib beradi. Bunday yondashuv bolalarda rejissyorlik tajribalarini oshiradi.

Tomosha uchun mavzu va so'zlar murakkablashiriladi, teatrlashtirilgan o'yin jarayonida hayvonlar haqidagi turli e'taklardan foydalaniladi («Echki bolalari», «Bo'g'irsog» va mualliflik e'taklari).

Maktabgacha katta yosh guruh bolalari bilan sahnalashtirish mashg'ulotlari jarayonida amalg'a oshiriladigan asosiy vazifalar: sahnalashtirilgan o'yinlarga nisbatan bolalarda kuchli qiziqish uyg'otish.

Holalarda badiiy ifro etish ko'nikmalarini shakllantirishda o'yin, qo'shiq, raqs improvizatsiyalaridan foydalangan holda mukammallashtirish.

Atrofdagi munosabatlarga nisbatan bolalarning tushunchalarini kengaytirish.

Holalarda qo'g'irchoq teatrlarining turlarini ajrata olish va aytib berish olish ko'nikmalarini mustahkamlash.

Holalar nutqining intonatsion ifodaliligini mukammallashtirish. Monologik va dialogik nutq shakllarini rivojlantirish.

Qo'g'irchoqlar bilan to'g'ri manipulyatsiya qilish, ya'ni to'g'ri yo'naltirish qoidalarini mustahkamlash.

Holalarni yakkalari tartibda yoki guruh bilan birga turli hikoya va e'taklar to'g'ri va shu asosida improvizatsiyalashgan qo'g'irchoq tomoshalarini tashkil etishga yo'naltirish.

Holalarda ong, tafakkur, tasavvur, diqqatni rivojlantirish.

Tomosha qo'g'irchoqlari bilan o'ynash istagini tarbiyalash. Mustaqil faoliyatda qo'shiq, raqs, o'yin improvizatsiyalaridan foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirish.

Holalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti bayramlar, ko'ngilochar tadbirlar va mustaqil faoliyat jarayonida olgan bilim va ko'nikmalaridan foydalangan holda faol ishtirok etish ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlash.

Hayvonlar guruhi

Hayvonlar guruhida o'yin materiali yanada murakkablashadi. Bu holatda bolalar shirmada yunshoq o'yinchoqlar boshqarish, yog'ochli teatr, konus teatr, soya teatri, simli teatr ko'rinishlarini mukammal o'rganish bilan birga marionetka (iplar bilan harakatga keltiriladigan) qo'g'irchoqlari bilan tanishadi.

Hayvonlar guruh tarbiyalanuvchisi o'yin syujetini mustaqil o'ylab topa oladi, syujet mazmuni va uni ifodalash vositalari o'rtasidagi bog'liqlikni ilgaydi (uxlab yotgan o'rmon: rasmda o'rmon qora ranglarda berilgan, daraxtlar bir-biriga yaqin joylashgan, qiyonoq raqabop musiga: tez, aniq va baland yangraydi), rollarni

ifodali namoyish eta oladi, qahramonning oziiga xos xarakterli xususiyatlarini to'g'ri ochib beradi.¹ Barcha badiiy faoliyat turlari bilan shug'ullangan holda ulardan biriga qiziqishi yuqori bo'ladi. Bu yoshda bola tomoshaning turlarini (qo'g'irchoq teatrining turlari, sahna teatri, kino, multfilm, sirk va h.k.) ajrata oladi.

Teatrashgan tomoshalariga o'zbek xalq ertaklari, rus xalq ertaklari va mualliflik ertaklaridan keng foydalaniladi.

Maktabga tayyorlov guruhi bolalari bilan sahnalashtirish mashg'ulotlari jarayonida amalga oshiriladigan asosiy vazifalari Bolalarni badiiy faoliyat turlarida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Badiiy obraz yaratishda bolalarni mustaqil ijodiy faoliyatga tayyorlash.

Atrof olamdagi voqealik va hodisalarga nisbatan bolalarning tushunchalarini kengaytirish.

Bolalar turli o'brazlarni ijro etganlarida imitatsiya va jestlarni qo'llashga o'rgatish.

Qo'g'irchoq teatri turlarini farqlash va manipulyatsiya qilish ko'nikmalarini mustahkamlash.

Ijodiy tashabbus va tashkilotchilik qobiliyatini qo'llab-quvvatlash. Bolalarda ijodiy kayfiyatni boshqalarga ulashish, musiqa ohangini turli tana harakatlari orqali ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirish.

Qo'g'irchoq teatri tomoshalari jarayonida bolalarning yakka va jamoa bilan musiqa asboblari yordamida improvizatsiya qilish tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash.

Bolalarning maktabgacha ta'lim tashkiloti bayramlarida, ko'ngil ochar tadbirlarida mashg'ulotlar va mustaqil faoliyat jarayonida olgan o'z bilim va ko'nikmalaridan foydalangan holda faol ishtirok etish ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlash.

Maktabga yoshdagi bolalarda ijodkorlikni tarbiyalash ikki tomonlama jarayondir. Bir tomondan u bolalarga tarbiyachi va oila-onalarning faol ta'sirini, boshqa tomondan tarbiyalanuvchilarning xatti-harakatlari, qiziqishlari va ijodkorligida namoyon bo'ladigan

faoliyatini nazarda tutadi.

Sahnalashtirilgan o'yinlar bolalarda o'zining boshqalar oldida ifoda eta olish, o'zing «Men»ni boshqalarga taqdim eta olish, o'zlarini oldida o'z harakatlardan faxrlanish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotidagi davri sahnalashtirilgan o'yin faoliyatining turlari hisobiga bo'yiladi.

Tayanch tushunchalar:

Antik davr (lot. *antiquus*—qadimiy) qadimgi yunonlar va rimliklar madaniyatiga xos davr. Uyg'onish davrida yuzaga kelgan atama keng ma'noda qadimgi davrni anglatuvchi termin; iste'molda bo'lgan ma'noda esa Yunoniston va Qad. Rim ta'rixi va madaniyatining ehtirom davrini anglatadi.

Madaniy meros—bu o'timishdan qolgan qadroyatlar, goyalar, og'ahlar, bilimlar va ularni o'zlashtirish yo'llari, ya'ni kishilarning ijodiy faoliyat usullari va uni tashkil qilish hamda natijalardir. Madaniy meros jamoaviy o'ta muhim bo'lib, madaniyatning harakatdagi asosiy qonunlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon insoniyatning o'timishi, buguni va kelajagini bir butun holda birlashtirib, odatiy tarzda tayyor yotqularga aylantadi.

Ma'nat—ijtimoiy ong va inson faoliyatining o'ziga hos shakli. Ma'nat odamlarning estetik talablarini qondirish bilan birga, o'z tarafdinlarining turli davrlarida jamiyatta zoharini ma'lum ruhda tarbiyalash, ularni aqliy va hissiy jihatdan rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qilish, ularni turli maqsad, manfaat, hissiy iqtidallarni ifoda etgan.

Did (estetikada)—hayot va san'atning barcha sohalarida insonning estetik hodisalarini farqlash, tushunish va baholash qobiliyati. Did usul ijtimoiy tarbiy tarqatqiyot, mehnatning turli sohalaridagi ishlab chiqarish natijasida vujudga keladi. Did insonga hos fazilat. U yuksak yoki past, keng yoki tor, cheklangan yoki cheklanmagan, ma'nat yoki sayoz bo'lishi mumkin. Didning yuksak yoki pastligi inson ma'nat yoki hodisaga berilgan baho, bildirilgan munosabatlarda seziladi. Did insonning tabiat, jamiyat, hayot haqidagi tasavvurlari hamda kechikmalar darajasini bildiradi. His-tuygusuz, ma'naviy kechikmalar estetik Did amal qilmaydi. Har kimning didi har hil bo'ladi. Shuning uchun Did yo'nalishini har bir kishining go'zallik haqidagi tushunchasi belgilaydi. Did insonning faqat muomala

¹ Куцакова Л.В., Мерзлякова С.И. «Воспитание ребенка-дошкольника: развитие, образованного, самостоятельного, инициативного, неповторяемого, культурного, активно творческого». Москва: Владос, 2004. с.103

madaniyatiningina emas, jamiyatdagi muayan ma'naviy darajasi, kamolotini ham ko'rsatadi.

Faoliyat — kishilarning tashqi olamga faol munosabati shakli, insonning o'zini o'zi maqsadga muvofiq tarzda o'zgartirish usuli, inson borlig'ining muhim xususiyatlaridan biri. Faqat Faoliyat zamonidagina inson mohiyati namoyon bo'lishi, jamiyatning, har qanday ijtimoiy tuzilmaning mavjudligi ta'minlanishi mumkin. Inson va jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, Faoliyat shakllari, asosan, quyidagicha turkumlashiriladi: moddiy Faoliyat (insonning o'z xavfsizligi ta'minlanishi, oziqovqat, kiyimkechakka bo'lgan dastlabki ehtiyojlarining qondirilishi va mehnat qurollari orqali tashqi tabiatning o'zgartirilishi); ijtimoiysiy Faoliyat (ijtimoiy munosabatlarga, ijtimoiy hayotga ta'sir ko'rsatish); ma'naviy Faoliyat (ilmiy, san'at, din, badiiy ijod va b. sohalaridagi Faoliyat)

Nazorat uchun savollar:

1. Bolalarni sahnalashirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish fanining predmeti, maqsadi va vazifalari nimalardan iborat?
2. Pedagogikada teatr san'atining tug'gan o'ri haqida so'z yuritilg.
3. Antik davrdagi teatr pedagogikasining xususiyatlari haqida so'z yuritilg.
4. Qo'g'irchoq teatri bilan sahna teatri o'rtasidagi umumiylik va asosiy farqlari haqida so'z yuritilg.
5. P.A.Komarov o'zbek sahnaviy qo'g'irchoqlarining nechta kolleksiyasini muzeyga jo'natishga muvassar bo'ldi?
6. "Chodir jamol" va "Chodir xayol" qo'g'irchoq teatrlari haqida so'z yuritilg.
7. Respublika qo'g'irchoq teatri qachon tashkil topgan?

Mavzu yuzasidan test topshiriqlari:

1. Bolalarni sahnalashirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish fanining maqsadi...

- A) MTM da bolalar ijodiga rahbarlik qilish uchun amaliy bilim va ko'nikmalar berish.
- B) MTMda bolalar art of olam bilan tanishtirish sharoitlariga rahbarlik qilish
- C) MTMda bolalar ilodiy faoliyatini boshlang'ich bosqichiga

rahbarlik qilish.

D) MTMda bolalar qo'l mehnati faoliyatiga rahbarlik qilishdan iborat.

2. Antik davr teatr pedagogikasining yuzaga kelishi qaysi asarga to'g'ri keladi.

- A) IV-V asrlarda qadimgi Yunonistonda.
- B) IV-V asrlarda qadimgi Rimda.
- C) IV-V asrlarda yaqin Sharqda.
- D) V-VI asrlarda yaqin Sharqda.

3. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning birinchi yarmida rus etnografi N.P. Ostroumov va N.S.Likoshinlar o'z ma'lumotlaridapunda o'zbek qo'g'irchoq teatri nechti turdan iborat deb yozadilar.

- A) ikki turdan "Chodir jamol" va "Chodir hayol" deb yozadilar
- B) bir turdan "Chodir jamol" va "Chodir hayol" deb yozadilar.
- C) uch turdan "Fonus hayol", "Chodir jamol" va "Chodir hayol" deb yozadilar.
- D) ikki turdan "Fonus hayol" va "Chodir hayol" deb yozadilar.

4. Respublika qo'g'irchoq teatri qachon tashkil topgan?

- A) 1939 yil 19 martda
- B) 1906 yil 9 martda
- C) 1928 yil 30 iyun
- D) 1930 yil 19 martda

5. Sahna so'zining lygaviy ma'nosi to'g'ri keltirilgan gatorni tanlang

- A) Sahna- teatr binosining tomosha ko'rsatadigan qismi.
- B) Sahna-bir-biri bilan o'zaro bogliqlikda kechadigan voqealar (sahna)
- C) Sahna- moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati
- D) Sahna- replikasi

II-BOB. SAHNALASHTIRISH FAOLIYATI JARAYONIDA BOLALARDA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING METODLARI

§ 5. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodiy faollikni shakllantirish

Maktabgacha yoshdagi bolalarni teatr tomoshalariga oshmo qilish, ularning qo'g'irchoq o'yinlarini tashkil qilishda quyidagilar maqsad qilib olinadi:

bolalar uchun ijodkorlik, faollikni ta'minlovchi shart-sharoitlar yaratish;

teatr ko'rish odobiga o'rgatish;

teatr tomoshalari jarayonida bolalarning nutqi va jismoniy rivojlanishidagi uzviylikni ta'minlash;

xalq yaratgan boy merosimizga bo'lgan muhabbat hisslari uyg'otish;

qo'g'irchoq teatrini ota-onalar bilan hamkorlikda tashkil qilish imkoniyatini yaratishdan iboratdir.

Har bir qo'g'irchoq teatri bolaning ruhiyatiga quyidagicha ta'sir ko'rsatadi:

qo'g'irchoq teatri uchun tanlangan ertak bolaning yosh va bilim saviyasiga mos bo'lsa, bolada butun vujudi bilan uni ko'rish va unga nisbatan qiziqish paydo bo'ladi;

kuzatishlarimizdan ma'lumki, ayrim bolalarda ertak qahramonlarga nisbatan ruhiy tetiklik yoki qo'rqish, nafrat, ko'ziga yosh olish yoki kulib yuborish kabi emosional holatlar namoyon bo'ladi;

qo'g'irchoq teatri yakunida o'tkazilgan subbatda bolalar u yerda ko'rganlari haqida qiziqish va xursandchilik bilan so'zlab berishi doimo ko'rishga xohish bildiradilar. Teatr bolalarga xursandchilik va quvonch baxsh etish bilan birga katta tarbiyaviy ahamiyatga ega egadir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida hajmi katta ertaklarni qo'yish mumkin emas. Kichik ertak asosida o'yinchoqlar yordamida sahna qo'yish mumkin. Bu kichik ko'rinishlarning har biri ham bolalarda katta taassurot uyg'otadi va bayram tadbirlariga ko'tarinki ruh baxsh

teatr. Har qanday badiiy asar qo'g'irchoq teatri orqali ko'rsatilsa, bolalar uchun yanada tushunarli bo'ladi.

Sahna faoliyatini tashkil qilish uchun sanoatda ishlab chiqariladigan qo'g'irchoq va o'yinchoqlardan foydalanish mumkin. Lekin bolalar o'zlariga yasagan o'yinchoqlarning tarbiyaviy qadri eng katta ekanini ta'kidlash lozim. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qo'g'irchoq teatr jihozlarini tayyorlash va tomoshalar ko'rsatish qo'ldagi hosoqchalar asosida amalga oshirish tavsiya etiladi:

Teatrni hosqich.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida qo'g'irchoq teatrini namoyish qilishda quyidagilar amalga oshiriladi:

tanlangan ertak (ertak tanlash). Tanlangan ertak bolaning yoshiga mos bo'lishi;

tanlangan ertak;

qo'g'irchoq teatrini ko'rsatish rejasini tuzish.

Teatrni hosqich:

ko'zlangan maqsadga erishishda ertak mazmuniga ko'ra qahramonlarni tanlash va so'zlarini yod oldirish;

qo'g'irchoqlarni yasash va kiyintirish;

teatrni boshqich bilan hamkorlikda she'rlarni yod olish.

Teatrni hosqich:

teatrni boshqich va bolalar bilan hamkorlikda teatr turiga ko'ra ertakni sahnalashtirish;

qo'g'irchoq teatri namoyishi, bolalarni qiziqishlari va ularga berilgan qahramonlar haqidagi fikrlarini aniqlash.

Hali o'qib, yozishni bilmaydigan maktabgacha yoshdagi bolalar ham qo'shagan olamni tezroq bilishga, uni o'rganishga intiladilar. Bunda oilada ota-onalar, MTTda tarbiyachilar bolalarga yaqindan yordam berishlari ya'ni badiiy asarlardan parchalar o'qib berishlari katta rol o'ynaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga o'qib beriladigan har qanday asarning hajmi qisqa, mazmuni sodd bo'lishi talab etiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida badiiy asarning ertak, hikoya, she'ri, qo'shiq, maqol, topishmoq va tez-aytish kabi turlardan keng foydalaniladi.

She'r

Har qanday yozuvchi maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun yaratilgan asar tilining badiiy jihatdan puxta-pishiqligiga, so'zda va tushunarligiga alohida e'tibor beradi. Bu asarlar bolalarga hayot haqida muayan tasavvur berishi bilan birga, ularga zavq-shaq bag'ishlaydi. Ma'lumki maktabgacha kichik yoshdagi bolalar jonvorlar hususan qushlarga qiziqadilar. Shu jihatdan bolalar shoiri Anvar Obidjonning "Subhat" nomli sheri bola hayotida muhim rol o'ynaydi. Vogea juda jiddiy va sodda. O'zaro subhatdan ma'lum bo'ladiki, gozlarni qorni och ularni boqish kerak. Buni shoir o'yin vositasida ifoda etadi.

Gozlar, bir so'z deysizmi?

Ga, ga-ga!

Toti so'li yeyesizmi?

Ha, ha-ha,

Nega patni silaysiz?

Goq, goq-goq,

Mendan nima tilaysiz?

Boq, boq-boq.

Bu xildagi sherlar bolalarni mustaqil fikrlashga, ona-tilidagi ifoda vositalarini o'zlashtirishga va nutqiy mulotot elementlari (minimha, jest, intonasiya)ni rivojlantirishga yordam beradi.

Jajji qizchalarning sevimli mashulotlaridan biri qo'g'irchoq o'yin nashdri. Yo'ldosh Sulaymonning "Qo'g'irchoq" sheri juda oddiy melorallari ham sodda bolib, bolalarga qo'g'irchoqlarni asrab-avaylash va kattalarning mehnatini qadrlashni o'rgatadi.

Quyosh bilan teng turib,

Ozoda kiyintirib,

Senga taqamiz marjon,

Qo'g'irchoqjon, qo'g'irchoq.

Qo'ldan qo'yamayiz sira,

Yuqirmaymiz gard, shira.

Ovunchoqsan bizlarga,

Qo'g'irchoqsan bizlarga.¹

Ertaklar
Har bir haqiqat o'zaki ijodining eng sevimli, qiziqarli va o'ziga xos xususiyatlarini hisoblanadi.

Hayot haqiqati bilan bogliq bo'lib, hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, odatdagi goya tashuvchi asar ertak deyiladi

Ertaklarni "cho'pchak", "varsaki", "ushuk", "matai" deb ham atashgan. Mumtoz adabiyotda ular "hikoyat" ham deyiladi. Ertakda real hayot tasviri fantastik elementlar bilan qo'shiib ketadi

Ertakning pedagogik qiymati shundaki, bolalar unda to'g'ri fikr, hissiyot, g'alaba qilganidan, kishilar qiyinchilikdan qutulganidan, g'alabani yashablik, ezigulik ro'yobga chiqqanidan va yomonlik, yozuvlik inqilobchilikka uchraganidan quvonadilar. Ular hayotda ham doim shunday bo'lishni istaydilar. Ertak bolalarda personajlarning xati-harakatini muhokama qilib baholash ko'nikmasini o'stiradi. Ertakda haqiqat hayotini o'zi hikoya qiladi, shuning uchun bolalar ertakni eslatish bilan ma'lum davrdagi haqiqat hayotini, o'ylari va orzu-hayallari bilib oladilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga tavsiya etiladigan ertaklarning mazmuni tabiiy, hayvonot olami, do'stlik, mehnat, odob-axloq to'g'risida bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Kichik yosh guruhlarida hayvonlar haqidagi ertaklar ko'proq uchraydi. Anvar Obidjonning "Bo'rining tabiiy bo'lgani haqida ertak", "Ko'zacha bilan Tulki", "Olapar, Mosh, Musicha" kabi ertaklar aniq-hayotiy hikoyalarga asoslangan o'qitiladi va tahlil qilinadi. Shuningdek "Chirchiq", "Qizganchiq it", "Maqtanchiq quyon", "Kontig'o'y bola", "Tulki bilan turna", "Sholg'om", "Qumursqa" kabi ertaklarni o'qib berish foydadan holi bo'lmaydi.

Ertak o'qib berish davomida savollarga javob berish, bolalarning o'zlarini savol tuzib, javob berishlari, ertakni qayta hikoya qilish, ertak asosida rasm chizish kabi ish turlaridan foydalaniladi. Bu ertaklarda hayvonlarning odatlari tahlil qilinadi, ammo ularni kishilar xarakteriga taqqoslash tavsiya qilinmaydi.

Ertak ustida ishlashda bolalarni ertakni o'qishgagina emas, balki uni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir.

Ertak aytilish og'zaki nutqni o'stiradi, Ertak matni bog'lanishi natijasi o'qitish uchun zarur vosita hisoblanib, bolalar nutqini yangi mavzu va iboralar bilan boyitadi hamda ona tiliga nisbatan muhabbatni

¹ Jumabiyev M O'zbek bolalar adabiyoti T. O'zbekiston 2002 12-bet

tarbiyalaydi.

Hikoya

Hikoya kichik hajmi badiiy asar bo'lib, unda kishi hayotidagi ma'lum bir voqea hayotning muhim tomonlari umumlashtirib tasvirlanadi.

"Hikoya ko'pincha kishi hayotida bo'lgan bir epizodni tasvirlaydi. Uning mazmuni etakdagidan ortiqroq hayotidir". Hikoya mazmunan Kichik yoshdagi bolalarni qahramonning xatti-harakati, tashqi ko'rinishi, portret tasviri, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalarni ko'proq qiziqdiradi. SHuning uchun bolalarni badiiy asar turi bo'lgan hikoya bilan tanishtirish uning syujetini tushuntirishga bog'lab olib boriladi.

Hikoya mazmuni, odatda, savollar asosida tahlil qilinadi. Bunda savollar qatnashuvchi shaxsning xatti-harakati va xarakterini tahlil qilishga qaratilgan bo'ladi.

Hikoyani o'qishda hikoya mazmunini tahlil qilish va shu asosda bolalar nutqini o'stirish asosiy o'rin egallaydi. Hikoya o'qilgach, bolalar o'ylashi, o'z mulohazalarini aytishi uchun tayyorlanishga vaqt berish talab etiladi. O'qilgan asar yuzasidan beriladigan dastlabki savollardan maqsad hikoya bolalarga yoqgan-yoqmaganini, undagi qaysi qaxramonning xarakteri bolaga ta'sir etgani, bolalar kim yoki nima haqida hikoya qilib berishni istashini bilishdan iborat. Shundan keyingina hikoya xarakterini tushunishga, nihoyat, asarning asosiy g'oyasini bilib olishga yordam beradigan savollardan foydalaniladi. Savollardan ikki maqsadda: hikoya mazmunini tahlil qilish hamda faktlar, mulohazalar, xulosalarni taqqoslash, voqea-hodisalar, xatti-harakat o'rtaidagi bog'lanishlarni aniqlash va umumlashtirish uchun foydalaniladi.

Maqollar

Halq ogzaki ijodida maqollar etakchi o'rinda turadi.

Xalq yaratgan g'oyat ixcham, chuqur va tugul ma'noii gaplar maqol deb yuritiladi.

Maqol halqning, bir necha avlodlarning aqlli farosati hamda turmush tajribasining yakuni, ular donishmandligining mahsulidir.

Maqollar chuqur ma'noni ifoda etishi, ilcham, pishiq va pulatligi bilan halq ogzaki ijodining boshqa turlaridan farq qiladi. Shu sababdan maqollar bolalarni tog'ri, mantiqiy fikrlashga, maqsadni qisqa, ilcham

va to'g'ri bayon etishga o'rgatadi, ularning badiiy didini oshiradi.

Maqollar bolalarning ona-tilining eng nozik badiiy hususiyatlarini bilishga va so'z boyligini oshirishga ko'maklashuvchi vosita sifatida foydalaniladi.

Maqollar mavzu jihatidan boy, xilma-xil va rang-barangdir.

Ular vatanni sevish va ulug'lash goyalarini

halkat ehnamni sevar,

ehnam - Vatanni sevar.

Ular yurtning omon bo'lsa,

Rangl ruying somon bo'lmas.¹

Bo'shlik, birdamlik, ahillik goyalarini:

Ko'kka boqma, ko'pga boq!

Bo'sh so'zni tashlama,

Tashlab boshing qashlama.

Mehnat va mehnatsevarlik goyalarini:

Mehnat mehnatning tagi rohat.

Baraxt yaprogi bilan ko'rkam.

Odami mehnati bilan ko'rkam.

Vahshilik, halollik, to'g'rilik kabi goyalar ulug'lanadi.

Vahshi bilan yursang etarsan murodga,

Yomon bilan yursang, qolarsan uyatga.

Vahshidan ol qolar.

Yomondan dog qolar.

Topshimoqlar

Topshimoq halq ogzaki ijodining eng qadimgi boy janrlaridan biri bo'lib, halqning urf-odatlari, ruhiyati, ahloqiy-estetik qarashlarinin o'rta muassamlashtiradi.

Topshimoqda narsaning bir necha hil belgilari yashirin, siri to'g'ri berilib, topilishi lozim bo'lgan bir ma'no "kim?", "nima?" so'zlarida yashirin javob yotadi. Bolalar topshimoqdagi jumboqni bilishga uni topishga juda qiziqadilar. Topshimoqda topilishi lozim bo'lgan narsaning belgisi taqqoslash yo'li bilan obrazli ifodalanadi.

Masalan: Yer tagida olin qoziq

U hamimga bo'lar o'ziq (Sabzi)

Bun-dumaloq, jaji oy, chaqib yesang gij-gij moy. (Yong'oq)

Ozi bir qarich, soqoli bir qarich. (Igna-ip)

Qoli yo'q, oyogi yo'q uy poylar. (Qulf)

Topishmoqlar o'ziga xos mazmun va ifoda shakli bilan bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, ularni topqirlikka, ziyirlikka va kuzatuvchanlikka o'rgatadi.

Tez aytishlar:

Tez aytish halq ogzaki ijodining o'ziga hos janri.

Halq ogzaki ijodida qo'fya va muayan tovushlar takrori asosiga qurilgan sheriy shakldagi janr tez aytish deyiladi

Zanjir, sarjin, anjir.

Oq o'tloq - oppoq o'tloq.

Jo'ja cho'chib, go'ja cho'qir.

Sora allalaydi, Lola arralaydi

Tez-aytishlar bolalar nutqini ravonlashtirib, aqliy o'tkirlikni rivojlantiradi va hotiralarini o'stiradi.

§ 6. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish metodlari

Bolalar sahnalashtirish faoliyatida ishtirok etar ekan, obrazlar orqali atrof-olam bilan tanishadi, natijada ular o'ylashga, tahlil qilishga, xulosalar chiqarishga harakat qiladi.

Bolalar sahnalashtirish faoliyati orqali personajlarning replikalari o'zlashtiradi. Ularda so'z zahirasi ortadi, ijro etayotgan roli bolaning boshqa gahramonlari bilan muloqotga kirishishga undaydi. Sahnalashtirish faoliyati bolalarda nutq ravonligini shakllantiradi, intellektual va badiiy-estetik tarbiya bilan bog'liq k'oplab pedagogik vazifalarni hal etish imkonini beradi. Shuningdek bolalarda his-tuygu rivojlanadi, ular ijro etgan rollari orqali ma'naviy jihatdan shaxs sifatida shakllana boshlaydi. Ertaklarni sahnalashtirish jarayonida personajlarga hamdard bo'lish va voqealarni ular bilan birga his qilishga ko'mak beradi. Sahnalashtirish faoliyati bolalarning birgalikdagi faoliyati uchun zarur sharoitlar yaratadi.

Sahnalashtirish faoliyati bolalar o'rtasida empatyani yuzaga keltiradi, ya'ni odamning emosional holatini mimika, ifodali harakatlari va nutqi bo'yicha ilg'ab olish, turli holatlarda o'zini boshqa

holatni o'ziga qo'yib ko'rish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shenker D.B. Kabalevskiy san'atning bolalar uchun ahamiyati haqida shunday fikr bildiradi: «Maktabgacha yoshdagi bolalarda san'at nutqat go'zallik hislarini, balki odob va axloq tushunchalarini ham yetrto qibadi. Bolalarda o'chmas taassurot qoldiradi. Sahnalashtirish faoliyati qanchalik boy va mazmuni bo'lsa, bolalarda dunyo qarashning rivojlanishi shunchalik oson va muvaffaqiyatli kechadi».

Sahnalashtirish faoliyati bolaga muammoi vaziyatlarni bilvosita, ya'ni personaj rolini ijro etish orqali yechishga imkon beradi. Bolalarda o'zaro munosabatlardagi qiyinchilik, o'ziga ishonmaslik, jo'zizlik kabi sifatlarini yengib o'tishga yordam beradi.

Sahnalashtirish faoliyati bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Aynan shu sababdan maktabgacha ta'lim jarayonidagi ish mazmuni va metodlariga qo'yiladigan talablar ortadi. Sahnalashtirish faoliyati bolalarning hissiyotlarini rivojlantirishning tuganmas manbayi hisoblanib, ularni ma'naviy jihatdan boy bo'lish imkoniyatini yaratadi.

Sahna faoliyati quyidagi uchta maqsadni amalga oshiradi.

Nutq va ijro faoliyati ko'nikmalarini rivojlantirish;

Ijodkorlik muhitini yaratish;

Bolalarni ijtimoiy-emosional rivojlantirish;

Sahnalashtirish faoliyati nafaqat asarning matni bilan tanishtirish, balki ifodali nutq, imo-ishora, mimika, harakat, kasyum, sahna kabi tushunchalarni shakllantiradi.

Sahnalashtirish faoliyati jarayonida tartibiychi bolalar nimani his qilayotganini anglashi, kechinnimalari nimaga qaratilganini farqlashi borin. Shuningdek, bolalarga o'z hissiyotlarini namoyon etishlariga ko'maklashadi. Sahnalashtirilgan faoliyat bolalar nutqini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib, bolaga ona tilidagi ifoda vositalarini o'zlashtirishga yordam beradi, mustaqil fikrlashga bo'lgan intilishni yetrto qibadi, artikulyatsiya apparatini rivojlantiradi, dialogik va emosional boy nutq shakllanadi.

Asar mazmunini tushunib olish, mantiq va voqealar ketma-ketligini tizib chiqish yanada takomillashib, nutqiy muloqot elementlari rivojlanishiga yordam beradi (mimika, jest, pantomimika, intonatsiya, ovozning modulyatsiyasi) va ijtimoiy xulq-atvor shakllanishiga imkon beradi.

Sahnalashtirilgan faoliyatda ijodiy faollik orqali bolalar nutqini rivojlantirishda tarbiyachi dasturiy metodik majmualar tizimini ishlab chiqishi, nutqni rivojlantirishga oid rivojlantiruvchi texnologiyalarni qo'llashi va ota-onalarni birgalikdagi teatrlashtirilgan faoliyatga jalb etish lozim.¹

Sahnalashtirilgan faoliyatda bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda tarbiyachi quyidagi pedagogik texnologiyalardan foydalanadi:

Individual imkoniyatlarga asoslangan o'qitish texnologiyasi;

O'yin texnologiyalari;

Integrativ (uyg'unlashgan) ta'lim texnologiyasi;

Oila bilan hamkorlik texnologiyasi;

Muammoli vaziyatlarga yechim topishga o'rgatish texnologiyasi;

Ijodiy izlanishni tashkil etishda tarbiyachiga bolalar bilan quyidagi

o'yinlarni tashkil etish taklif etiladi:

Audio yozuvlarni tinglash;

Xo'r yoki individual kuylash;

Telefonda so'zlashuv;

Chizish va applikatsiyalarning noan'anaviy usullari;

Ertaklardan rasmlar tayyorlash;

Relaksatsiya;

Musiqaterapiya.

Sahnalashtirilgan ijodiy faollikda bolalar nutqini rivojlantirish

uchun tarbiyachi quyidagi mashqlardan foydalanishi mumkin:

Artikulyatsiya mashqlari;

Tez ayitishlar;

Plastik etyudlar;

Mimikali etyudlar;

Topishmoqlar;

Tasavvurdagi mashqlar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan sahnalashtirilgan o'yinlar bolalar nutqi shakllanishida muhim pedagogik vosita hisoblanib, bu jarayonni to'g'ri tashkil etish tarbiyachidan ko'proq bilim va mehnatni talab qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyati

qarindagi **iloda vositalaridan foydalanish lozim:**

ilohik guruhda soddal obrazli-ifodalil ko'nikmalar, ya'ni ertak hayatidagi xos harakatlarni ijro eta olish;

o'ziga guruhda badiiy obrazli ifodalil vositalari, ya'ni intonatsiya, mi-mika va pantomimikaga o'rgatish;

hama guruh bolalarida badiiy obrazli ijro mahoratlarini takom-tilashtirish;

to'yovlov guruhida ijodiy mustaqillik, nutq va pantomimika hara-katlarni rivojlantirish.

Ta'lim jarayonida pedagog bola shaxsi va uning ma'naviy ehtiyoj-larini, har tomonlama qondirishga yo'naltiradi. Bolalarni teatr san'ati, sozlar bilan axloqiy-estetik tarbiyalash ularni axborot qabul qilish, his qilish va harakatlarni izohlash ko'nikmalarini shakllantiruvchi harakatli o'l bilan tanishishga ko'maklashadi.

Sahnalashtirish faoliyatining o'ziga xosligi – o'yin (erkinlik, beix-tiroqlik) va badiiy (tayyorlangan, ongli ravishda his etib ko'rigan) komponentlarni birlashtirishdir.

Qayida turli yosh guruhlari ertak sahnalashtirish jarayo-nda tarbiyachi ahamiyat beradigan jihatlarga to'xtalib o'tamiz.

Bolalar bilan ertak sahnalashtirishning asosiy bosqichlari:

1. Sabna asarini tanlash va uni bolalar bilan muhokama qilish.

2. Pyesani epizodlarga bo'lish va ularni bolalar tomonidan so'zlab chiqarish.

3. Etyud ko'rinishidagi alohida epizodlar bilan ishlash.

4. Sabna sharoitida nutqning ifodaliligi va o'zini tabiiy tutish ustida ishlash.

5. Alohida ko'rinish (dekoratsiya) va musiqal jo'rligida repititsiya qilish.

6. Iyudlakning ilk taqdimoti (premyerasi).

7. **Bozorgach.** Sabna asarini tanlash va uni bolalar bilan muhokama qilish.

8. Badiiy asarni tanlashda quyidagi talablarga rioya qilish lozim:

9. Ertak yoki hikoyada qatnashuvchilarning soni ko'p bo'lishi;

10. Asarning na'fatat mazmuni, balki unda harakatlarning ham turfa hali bo'lishiga e'tibor qarotish.

11. Asar mazmuni qiziqarli va emotsional bo'lishi;

¹ <https://moluch.ru/conf/ped/archive/22/2098/>

Asar bolalarning yoshiga mos bo'lishi;¹

Asar o'zbek xalq ertagimi, rus xalq ertagimi yoki mualliflik ertagimi, tarbiyachi qadimda xalqlarning hayoti, turmush tarz, kiyim-kechak madaniyati,

urf -odat va an'analari, bir- birlari bilan qanday munosabatlarda bo'lishgani haqida ma'lumot beradi.

Grim ham boshlang'ich bosqich ishini taqozo etadi.

Bolalar tasavvuri va fantaziyasini rivojlantirish uchun ertak qahramonlarining voqea-gacha bo'lgan hayoti qanday bo'lgani so'raladi. Tarbiyachi ertakning nafaqat mazmuni, balki ifodalilikning alohida vositalarini tushuntiruvchi va ko'rsatib beruvchi subbat o'tkazadi.

Shunga e'tibor berish kerakki, ertakni qabul qilish qanchalik to'liq va emosional bo'lsa, sahna faoliyatining darajasi ham shunchalik yuqori bo'ladi. Shu sababdan asarni o'qish jarayonida intonatsiya, leksik va sintaksis ifoda vositalari majmuasidan keng foydalanish talab etiladi.

2-bosqich. Ertakni qism (epizod)larga bo'lish va ularni bolalar tomonidan so'zlab berilishi.

Bolalar har bir epizodni gapirib berishadi va bir-birlarini to'ldirgan holda shu epizodga nom qo'yishadi. pish kepakki, acapri

3-bosqich. Etyud ko'rinishidagi alohida (epizod) qismlar bilan ishlash.

Bu bosqichda kichik-kichik qismlarni sahnalashtirish va matnini improvizatsiyalashtirgan holda o'qish ishlari amalga oshiriladi.

Obrazlarni jonlantirishni avvalo tarbiyachining o'zi bolalarni jalb qilgan holda ko'rsatib beradi. So'ngra obrazni jonlantirish guruhdagi faol bolalar bilan amalga oshiriladi va bora-bora bu jarayonga guruhdagi hamma bolalar ixtiyoriy jalb qilinishi kerak.

Tayyorgarlik (repititsiya) jarayonida, yangi fikr tug'alsa uni kengaytirib mukammallashtiriladi. Bunday yangi fikrlar odatda tomoshabinlar yoki repititsiyaga qatnashmayotgan bolalardan chiqadi.

4-bosqich. Sahna sharoitida nutqning ifodaliligi va o'zini tabiiy tutish ustida ishlash.

¹ F.R.Qodirova, SH.Q.Toshpo'latova, N.M.Qayumova, M.N.A'zamova "Maktab-gacha pedagogika". "Tafakkur". Toshkent - 2019. 332-bet.

bolalarda so'z boyligining kamligi erkin dialog olib borishlarida muhimlik tug'dirishi mumkin. Lekin tarbiyachining doimiy qo'llab-quvvatlashi bolani o'ziga ishonchini o'rnatadi va tabiiyki, nutqi boy va ifodalilik bo'lib boradi. Tayyorgarlik jarayonida matnning parchasi turli qismlar bilan bir necha marta qaytariladi. Bu bolalarga ertakdagi qahramonlar so'zlarini yodlab olishlariga imkon beradi. Bir qancha bolalar xalq ijrochilarni kuzatgan bolalar kim bu rolni tabiiy va ifodalilik bo'lib boradi.

Bolalar qatnashchilarning nutqi va akyorlik qobiliyatlarini kuzatgan holda bir rolni ijro etishga 2, 3 bolani aniqlash va ularni qatnashib turishi mumkin. Imkoniyat va guruhning tayyorgarligidan kelib chiqib ertakning umumiy tayyorgarliklari soni 1 dan 3 tagacha bo'lishi mumkin.

A bosqich. Alohida ko'rinish, dekoratsiya va musiqa jo'rligida ertakni repititsiya qilish.

Bu bosqichda dekoratsiya va obrazni ochib beruvchi kostyumlardan foydalaniladi. Yorqin musiqa jo'rligida bolalarga ana shu holatga oid harakatlarni topish va bajarishga yordam beriladi, bola mustaqil shu obrazga muvofiq yangi qiziq harakatlarni aniqlaydi.

Bu vaqtning o'zida rasm mashg'ulotlarida bolalar aynan shu ertak uchun kerakli dekoratsiya, kostyum, eskizlarini chizishda qatnashadi va kerakli rasm, ranglarni o'z ijodiy qobiliyati hamda tasavvuridan kelib chiqib tanlaydi va chizadilar.

B bosqich. Ertakning ilk taqdimoti (premyerasi)

Premyera har doim hayajon, va bayramona kayfiyatda o'tadi. Bolalar sahna san'atining odatda jamoa san'ati ekanini amalda tushunib boradilar. Ertak namoyishining muvaffaqiyati har bir ishtirokchining e'tibori va mas'uliyatiga qanchalik bog'liq ekanini anglaydilar.

Yoshga xos xususiyatlari sabab bola doim o'zini o'ylaydi. U o'zini bolalardan ustun deb biladi. O'zining shaxsiy emosional tajribasi va xotirasiga asoslangan holda o'z hayotida ertak qahramoniga o'xshash hissiyotlarni boshdan kechirganini eslaydi. Bolalar bir necha o'ynayverishi ularni zeriktiradi degan gap noto'g'ri.

¹ Чудинова Э.Г. «Методика и организация театрализованной деятельности дошкольников и младших школьников». М.: Владос. 2001. С.78

Agar asarda oldindan hammasi qat'iy dasturlashtirib qo'yilgan yosh ijrochilar rejissyor irodasini, talabini bajarayotgan bo'lsa, bolalarda zerikish bo'lishi mumkin.

Agar bolalar sahnada nima qilish kerakligini tushunishsa-yu, lekin har safar boshqacharoq qilishga intilisha, shuning o'zi ham ijodiy improvizatsiyaning bir ko'rinishidir.

Qo'g'irchoqlarni boshqarishda qo'l harakati

Qo'g'irchoq teatri aktyori uchun eng zarur bo'lgan yo'nalish bu uning qo'l harakatchanligidir. Haqiqatdan ham inson xatti-harakatining eng faol ijrochisi bo'lgan qo'l qo'g'irchoq teatrida o'zining mo'jizakorligi, sehrgarlik kuchini yanada yaqqol namoyon qiladi.

Dramaturg asaridagi qiyofalar musavvir va qo'g'irchoq ustasi ning ijodiy ko'magida dunyoga kelgan qahramonlar qo'g'irchoq teatri aktyori qo'li bilan jonlanib, mantiqli, maqsadli xatti-harakatga moyil qilinadi. Bu o'z o'rnida qo'g'irchoq teatri aktyoridan qo'llarining naqadar harakatchan, chinig'gan, chidamli bo'lishini

ifodani etadi. Shuning uchun qo'g'irchoqlarni katta mahorat bilan boshqarib, turli mantiqli xatti-harakatlar sodir qilish bilan birga, qo'l yalang'och holda, qo'lqopli holatda yoki dumaloqcha kiygan holatda turli harakatlarni amalga oshirib, turfa obrazlar yaratadi va ular imkoniyatlarini namoyon etadi. Demak, qo'g'irchoq teatri aktyorining qo'l harakatchanligi cheksiz imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak.

Sahnada bajarilayotgan harakat uch xil holatda bo'ladi:

1. **Hammoniy harakat** – bajariladigan ishning tashqi holati (kiyinish, g'ijlanish, o'sma qo'yish va boshqalar). Bu harakatasosan psixik harakatlarni amalga oshirish uchun moslama sifatida xizmat qiladi.

2. **Psixik harakat**. Inson ongiga, ruhiga, holatiga ta'sir qilib, uni o'zgartirishga olib keladi (tushuntirish, maqash, rad etish, kulish va h.k.).

3. **So'zli harakat**. So'z – bu fikr bayoni. So'z sahnada aniq maqsadga erishish vositasi. So'z inson ruhiga ta'sir qilib, uning harakatlariga va his-tuyg'ulariga har tomonlama ta'sir qilish kuchiga ega.

Hammoniy, psixik va so'zli xatti-harakatlarning barchasi sahnada bir maqsadga erishish uchun yo'naltiriladi.

Qo'g'irchoq teatrida qo'g'irchoqboz jonsiz o'yinchoqqa jon baxsh etadi. Qo'g'irchoqboz soatlab oyna oldida mashq qilib, obrazni jonlantirishga harakat qiladi. Shuning uchun qo'g'irchoqboz jismoniy sog'lom, qo'l va barmoqlari abjir, epehli bo'lishi kerak.

Chunki qo'g'irchoqbozning har bir qo'l harakati qahramon fikrini ifodalab berishi kerak. Qo'g'irchoqboz har xil holatda, tizzalab o'tirgan holatda, yotgan holatda to'siq ortida rol ifo etishi mumkin.

Ishirokchilarning bo'yiga moslab to'siq yaratish maqsadga muvofiq. To'siq qanday balandlikda bo'lishidan qat'i nazar, uning ustki qismiga birlashtirilgan taxta (reyka) qo'g'irchoq uchun taxminiy yaratilgan maydon hisoblanadi. Aktyor sahnada qanday yursa, qo'g'irchoq ham shartli maydonda xuddi shunday yurishi kerak, ya'ni reykadan pastga tushib ham, chiqib ham ketmasligi kerak. To'siqdan sahnada ishkarisiga uzozlashgani sari qo'g'irchoqni balandroq ko'tarish kerak, chunki to'siqdan uzozlashganda qo'g'irchoq tomonlari kichrayib ko'rinadi.

Qo'g'irchoq teatri dekoratsiyalari ixcham bo'lishi kerak. To'rtburchak jinozlar qancha kam bo'lsa shuncha yaxshi, chunki qo'g'irchoqlar harakati va ijrochilari uchun erkinlik va qulaylik yaratiladi.

Qo'g'irchoq spektaklini musiqasiz tasavvur qilish qiyin, musiqiya parda ochilganda, yopilganda, ko'rinish o'rtasida, sahna o'zgarishidagi bo'shliqlarni to'ldirib turadi, spektaklni mukammallashtiradi.

Qo'g'irchoq o'ynatishining o'ziga xos tomonlari

Qo'g'irchoq o'ynatishga o'rgatishni qoshig'chalar teatrdan boshlagan ma'qul. Yog'och qoshig'dan tayyorlangan qo'g'irchoqni boshqarish oson. Bola qoshiqni dastagidan ushlab uni tepaga ko'taradi. Bolaning qo'li qoshig'chaga kiygizilgan yubkacha ostiga berkitilgan.

Parda (shirma) bilan ishlar ekan, bola qog'irchoqning to'rt burchak «yurayotganini» vakragidan ortiq balandlab ketmayotganini his etishi kerak. Personajning yurishlarini (oson, lapanglab, shoshib-pishib va boshqa), obrazini bera olishga o'rgatish kerak. Qo'g'irchoq qanday asta-sekinlik bilan kirgan bo'lsa shunday ketishi kerak. Qo'g'irchoqlar «gaplashayotganda», ayni paytda «gapirayotgan» qo'g'irchoq astalik bilan harakatlanadi. Boshqasi esa bu paytda diqqat bilan «eshitadi», vaqtincha barcha harakatlarni to'xtatadi. Bu usul tomoshabinlarga qayasi qo'g'irchoq nutq so'zlayotganini aniqlashga yordam beradi. Subbat paytida qo'g'irchoqlar qarama-qarshi turib bi-birlariga «qarashlari» lozim. Bolaning nutqi qo'g'irchoq harakatlarga mos tushishi muhim, etyudlar qo'g'irchoqni «jonlantirishga», qo'g'irchoq boshqarish asoslarini o'zlashtirishga yordam beradi.

Qo'g'irchoq boshqarishining umumiy qoidalari (E.A. Antipova tavsiyasiga ko'ra):

Qo'g'irchoqni shirma (parda)ga nisbatan ma'lum darajada ushlash talab etiladi. Pardaning chetiga taqab qo'yilgan qo'g'irchoq o'z balandligining $\frac{3}{4}$ qismichalik ko'tarilib turishi lozim.

Qo'g'irchoq harakatlarni amalga oshirayotgan paytda uning qo'llari gavdasiga taqalib turishi kerak.

Qo'g'irchoqni to'g'ri (tikka) ushlash kerak. Uning egilishi qo'l panjasining egilishi bilan amalga oshiriladi. Qo'g'irchoqning bel to'rtinchi bilmagiga to'g'ri keladi.

Qo'g'irchoqni ikkinchi planga chiqarishda uni balandroq ko'tarish kerak.

Qo'g'irchoqni o'tqazish uchun avvalo bilakni bukib qo'g'irchoqni

qo'g'irchoq, keyin u o'tiradigan joyiga bilakni suyash kerak. O'tiradigan qo'g'irchoq turishi uchun u avval oldinga egiladi, gavdasini ko'taraydi va bir vaqtning o'zida gavdasi to'g'rilanguncha biroz ko'tariladi. Agar qo'g'irchoqning oyog'lari bo'lmasa, uni shirma ostiga o'tqizishda, tasavvurdagi tizzalar o'miga pastdan bo'sh qo'llarni qo'yiladi. Qo'llar qo'g'irchoq kiyimi bilan berkitiladi.

Qo'g'irchoqlarning harakati va so'zlari ma'lum bir diqqat oqimiga qaratilgan bo'lishi lozim.

Gapirayotgan qo'g'irchoq bosh yoki qo'l harakatlari yordamida, eng muhim so'zlarga o'tirganlarning e'tiborini qaratishi kerak.

Amma qo'g'irchoq gapirayotganda qolganlari qimirlamasligi lozim: aks holda so'zlar kimga tegishi ekani tushunarsiz bo'lib qoladi.

Aktyorning xarakteri qo'g'irchoqqa berilishi kerak.

§ 7. Sahnalashtirish faoliyati jarayonida bolalarda aktyorlik qobiliyatini rivojlantirish

Sahnalashtirish o'yinlari davomida bolalarda quyidagi qobiliyatlarni kuzatish mumkin:

Aktyorlik qobiliyati;

Rejissyorlik qobiliyati;

Sahna bezash qobiliyati;

Tomoshabinlik qobiliyati.

Aktyorlik qobiliyati — personajning emotional holatini tushunish va unga muvofiq tarzda to'g'ri keladigan ifoda vositalari: ovoz, mimika, pantomimikani tanlay bilish, ifodali o'qish, mimikada turli hissiyotlarni ko'rsata olish sifatlarni namoyon qilishdir.¹

Rejissyorlik qobiliyati — qahramonlarning qilishlari sabablarini tushunish, syujet chizig'idan chiqmaslik, voqeaning sabab-oqibat jihatidan bog'liqligini ta'minlash, ijro muhitini yaratish, bir vaqtning o'zida rol o'ynayotgan ijrochilarning bir nechtasini boshqara olish sifatlarni namoyon qilishdir.

Sahna bezash qobiliyati — sahna asarini badiiy jihatdan ko'ra

¹ Антонова Е.А. «Театрализованная деятельность в детском саду». М., 2003. с. 112.

olish, syujet uchun dekoratsiya, kostyum, atributlarni to'g'ri tanlash va ijro muhitini yaratish qobiliyatidir.

Tomoshabinlik qobiliyati – personajlarni emosional holatini tushuna olish va asar qahramonlariga nisbatan empatyani yaratish, Tomoshabinlik madaniyati, ko'rgan narsalari haqida fikr bildirish, o'zaro munosabatlarning mavjudligi, aktyorlar ijrosi haqida fikr bildirish olish qobiliyatidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning dramalashtirilgan o'yinlarga nisbatan qobiliyatlarini aniqlashda **kuzatish hamda suhbat metodidan foydalaniladi**. Kuzatuv dramalashtirilgan o'yinlar jarayonida tarbiyachi tomonidan olib boriladi. Kuzatuv metodini qo'llash jarayonida bolalar mustaqil va erkin holda dramalashtirilgan o'yinlar bilan mashg'ul bo'lishlari kerak.

Sahnalashtirish o'yinlari davomida bolalardagi qobiliyatlarni aniqlashda quyidagi etyud o'yinlarni taklif etish mumkin:

Bolaning aktyorlik qobiliyatini aniqlash uchun bolaga matnli quyidagi intonatsiyalar bilan aytib ko'rish taklif etiladi:

- hayton bo'lib;
- quvnoq kayfiyatda;
- savol ma'nosida;
- jahl chiqqan holda;
- muloyim, xotirjam kayfiyatda.

Rejissyorlik qobiliyatini aniqlash uchun bolalarga erak mazmuniga ssenariy tuzish, rollarni taqsimlash, erak sahnalashtirish va repititsiya qilish topshiriladi.

Sahna bezash qobiliyatini aniqlash uchun ertakka mos dekoratsiya, kostyum va atributlarni taklif etish so'raladi.

Boladagi tomoshabinlik qobiliyatini aniqlash uchun tomosha tugagach, o'yin tarzida suhbat o'tkaziladi:

- Ertak nima haqida ekan?
- Ertak tomosha qilib nimani tushundingiz?
- Senga ko'proq qaysi qahramon yoqdi?
- Uning xarakteri qanday?
- Qahramonlar bilan sodir bo'lgan voqea paytida sen o'zingni qanday his qilding?

Ertakda biron voqea yoki holatni o'zgartirishni xohlatmiding? - kabi savollar orqali bolalarning fikr-mulohazalari o'rganiladi.

Sahnalashtirish o'yinlari orqali bolalardagi ijodiy qobiliyatlarni aniqlash uchun tarbiyachi tomonidan quyidagilardan foydalangan holda tashxis o'tkazilishi mumkin.

Bola qobiliyatini tashxis qilish jadvali

Aktyorlik qobiliyati	+	-	Tomoshabinlik qobiliyati
a) Fikrni faollik bilan qabul qiladi.			a) E'tibor va kuzatuv bilan tomosha qiladi.
b) Hisha, so'z va harakatlardan o'rindi foydalanadi.			b) Empatiyaning borligi
d) Improvizatsiyadan foydalanadi.			d) Taassurlarni so'z, harakat va rasmlarda ifodalay oladi.
Rejissyorlik qobiliyati			Sahna bezatish qobiliyati
a) Izoatlab, talqin qila oladi.			a) Asar g'oyasini tushunadi.
b) Timonlashtira oladi.			b) Asar mazmunini umumlashtiradi va dekoratsiya yaratish oladi.
d) Rejissyorlik o'lnadi, rollarni to'g'ri taqsimlay oladi.			d) Asar mazmunidan kelib chiqib kostyum va atributlar haqida o'ylaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar ijodiy o'yinlar o'ynasa, o'zining va do'stlarining qobiliyati, iqtidorini ko'rsatishga harakat qilish, demak bolada ijodiy qobiliyat mavjud.

Sahnalashtirish faoliyati o'sib kelayotgan barkamol avlodni tarbiyalash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va tasavvurlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Kosulyalik pedagog N.F. Sorokinaning «Teatr-Ijod-Bola» dasturi asosida «Ertaklar yaxshilikka yetaklar» mavzusidagi namunaviy dastur ishlab chiqildi.

Dasturlning maqsadi: Teatr san'ati vositasida bolalardagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish.

Dasturlning vazifasi:

1. Bolalarni obrazlarni his etish va yorqin ifodalay vositalar orqali tanib olishga o'rnatish.
2. Bolalarga teatr madaniyati va sahnalashtirish faoliyati haqida

1. Сорочкин Н.Ф. «Играем в кукольный театр: Программа «Театр-Improvisation-Детство»: Пособие для воспитателей, педагогов дополнительного образования и музыкальных руководителей детских садов. Рекомендовано Министерством образования РФ. М.: АРКТИ 2002.

tizimli bilimlar berib borish.

3. Bolalarda sahnalashtirilgan o'yinlarga nisbatan qiziqish uyg'otish.

Dastur quyidagi bo'limlardan iborat:

Dasturga kirish.

Teatr madaniyati haqida.

Rimoplastika.

Sahnalashtirilgan o'yinlar.

Dastur 5-7 yoshli bolalar uchun mo'ljallangan. Dasturning asosiy tamoyili integrativlik (yaxlitlik) bo'lib, sahnalashtirish faoliyati pedagogik jarayonda uygunlashtiriladi. Ta'limiy faoliyatda (musiqqa, rasm chizish, nutq o'qitish, o'yinlar) katalalar va bolalarning hamkorligidagi ishlari yo'lga qo'yiladi.

Dasturni amalga oshirish davomida bolalar teatr turlari va teatr madaniyati, sahna dizayni (tomosha zali, ayvon va gardero), teatr kasblari (aktyor, rejissyor, grimyor, ovoz rejissyori, sahna bezovchi, chiroqchi, sufiyor va h.k.) qo'llaydigan usul va manipulyatsiyalar haqida tasavvurga ega bo'ladi.

Natijada bolalar rolini namoyish etish, insenirovka qilish, ifoda vositalarini qo'llashni o'rganadi. Tanish ertak va qo'shiqlarni mustaqil ravishda kuylaydi va ijro etadi. Qahramonlarning emosional holatini his qilish, tushunish, boshqa personajlar bilan roli harakatlarga kirishish ko'nikmasi shakllanadi. Bolalar tengdoshlari, kichik guruh bolalari, ota-ona va mehmonlar oldida sahnada chiqish qila oladi. Dasturni qo'llash davomida bolalarning bilimlari yilda ikki marotaba sentabr oyida-kirish, may oyida-yakuniy natijalarni aniqlash uchun test topshiriqlari asosida diagnostika qilinadi.

«Ertaklar – yaxshilikka yetaklar» dasturi sahna ko'rinishi namoyishi bilan yakunlanadi.

Tayanch tushunchalar:

Kommunikativ kompetensiya– bu muloqot qobiliyatlari bilim, ko'nikma, hissiy va ijtimoiy tajribani o'z ichiga olgan shaxsning umumiy xususiyatidir. Kommunikativ kompetensiya shartlaridan biri umumiy madaniyat muayyan qoida va talablarini bajarishdir. **Stimul**– ragbatlantiruvchi omil, qiziqitiradigan narsa, qo'zgatuvchi, tezlashtiruvchi omil.

Fantaziya xayol — hayotda inson tomonidan idrok etilmagan tasavvur va xayoliy holatlarning vujudga kelishidan iborat. Falsafiy faoliyat. U insonning badiiy to'qimalarga ustaligi, ixtiroga moyilligi, antiqa, aqlga sigmaydigan holatlarni ro'yoga chiqarishga intilishiga kabildan namoyon bo'ladi. Fantaziya inson ongida vujudga kelishidan e'toboran borliqning qiyofasini o'zgartirishga yo'nalgan bo'ladi. M: Syujetli roli o'yinlarda bola muayyan qahramonlar obrazini ijro etishga kirishadi, fantaziya tufayli ehtiromagan, ko'rmagan narsa va hodisalarni tasavvur qiladi, xayolan o'ylaydi. Shu jihat bilan Fantaziya ulkan badiiy, ilmiy va ma'rifiy qimmatga ega. Shaxsning ijodiy faoliyati negizida fantaziya ishtirok etmasdan iloji yo'q. Fantaziya shaxs amalga oshirishni xohlaydigan obrazlar shaklida gavalanadi hamda ichki aqliy faoliyatga aylanadi. Odamlar atrof muhitni faol ijodiy izlanishlari (hayototimsofli) tufayli o'zgartiradi. **Tashxis**–(pedagogik-psixologik) bolaning bilim olishi, uning o'zlashtirishiga ta'sir qilayotgan ijtimoiy, oilaviy omillarni o'rganishga yo'naltiriladi. Sahnalashtirilgan o'yinlar davomida bolaning qiziqishlari, iste'dodi, iqtidoridagi asosiy yo'nalishlar aniqlanadi. Tashxis natijalari tarbiya jarayonini to'g'ri rjalashtirish, yo'lga qo'yilgan xatolarni tuzatish, pedagogik-psixologik profilaktika ishlari olib borish imkonini beradi.

Nazorat uchun savollar:

1. Adabiy janrlar haqida ma'lumot bering
2. Qanday asar ertak deyiladi?
3. Hikoya qanday asar, uning ertakdan farqini ko'rsating
4. Sahnafoliyatida qanday maqsadlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan?
5. Ertak sahnalashtirishning bosqichlarini sanab bering.
6. Sahnalashtirilgan ertak taqdimotida nimalar ahamiyat beriladi?
7. Sahnada bajarilayotgan harakat necha xil holatda bo'ladi?
8. Sahnalashtirilgan o'yinlari davomida bolalarda qanday qobiliyalar aniqlanadi?
9. Bolalardagi qobiliyatlarni aniqlashda qanday metodlar qo'llaniladi?

Mavzu yuzasidan test topshiriqlari:

1. Qo'g'irchoq boshqarishning umumiy qoidalari nechta?

- A) Qo'g'irchoq boshqarishning umumiy qoidalari olita
- B) Qo'g'irchoq boshqarishning umumiy qoidalari beshita?
- C) Qo'g'irchoq boshqarishning umumiy qoidalari to'rta?
- D) Qo'g'irchoq boshqarishning umumiy qoidalari ikkita?

2. Qanday asar ertak deyiladi ?

- A) Hayot haqiqati bilan bogliq bo'lib, hayoliy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik goya tashuvchi asar ertak deyiladi
- B) Ragbatlantiruvchi omil, qiziqtiradigan narsa, qo'zgatuvchi, tezlashtiruvchi asar ertak deyiladi.
- C) Hayoliy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik goya tashuvchi asar ertak deyiladi
- D) Hayot haqiqati bilan bogliq bo'lib, didaktik goya tashuvchi asar ertak deyiladi

3. Ertak (spektakl) sahnalashirishning bosqichlari nechta?

- A) Ertak (spektakl) sahnalashirishning bosqichlari uchta?
- B) Ertak (spektakl) sahnalashirishning bosqichlari olita?
- C) Ertak (spektakl) sahnalashirishning bosqichlari beshita?
- D) Ertak (spektakl) sahnalashirishning bosqichlari o'nta?

4. Sahnalashirish o'yinlari davomida bolalarda qanday qobiliyatlarni kuzatish mumkin ?

- A) Aktyorlik qobiliyati, rejissyorlik qobiliyati, sahna bezash qobiliyati, tomoshabinlik qobiliyati
- B) Erkinlik qobiliyati, mustaqillik qobiliyati, sahna bezash qobiliyati, tomoshabinlik qobiliyat
- C) Faollik qobiliyati, aktyorlik qobiliyati, rejissyorlik qobiliyati,
- D) Ijodlorkil qobiliyati, varyativlik qobiliyati, sahna bezash qobiliyati, tomoshabinlik qobiliyati

8. "Tushunchalar tahlili" testi Bolalardagi qobiliyatlarining

tasviriyl asoslari mohiyatini yoritish

№	Ta'riflar	№	Tushunchalar
1	spektakl o'yog'et linlyasini badiiy tasiriy jihatdan ko'ra olish	A	Aktyorlik qobiliyati
2	personajlarni emosional holatini tushuna olish va ular personajlariga nisbatan empatyani yaratish	V	Sahnani bezash qobiliyati
3	qobranonlarning qilinishlari sabablarini tushunish, o'yog'et linlyasidan chiqmaslik voqearning sabab oqibat jihatidan bog'likligini taminlash	S	Tomoshabinlik qobiliyati
4	ilero mohitini yaratish, bir vaqtning o'zida ro'l o'yinayotganlarning bir nechasini boshqara olish		
5	personajning emosional xolatini tushunish va unga muvofiq tarzda to'g'ri ketadigan ifoda vositalarini yoni ovoq, minika, pantomimika tanlay bilish, ifodali o'qish	D	Rejissyorlik qobiliyati

1-	2-	3-	4-
----	----	----	----

III-BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA SAHNALASHTIRISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

§ 8. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil etish shakllari

Sahnalashtirilgan o'yin faoliyati shakllari bir necha xil bo'lib u o'zining barcha turlari bilan bolalarni badiiy tarbiyalash, estetik rivojlantirishga ko'maklashadi. Ularni yangi taassurotlar bilan boyitadi, avval egallagan bilimlarini mustahkamlaydi, faollashtiradi, tashabbuskorligi, nutqi, badiiy didini rivojlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodkorligini rivojlantirish sahnalashtirilgan faoliyatning mazmunidan kelib chiqib quyidagi shakllarga bo'linadi (*1-sxemaga qarang*). Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini o'tkazish vaqti belgilanmagan, ushbu faoliyatni pedagogik faoliyatsidan kelib chiqib ya'ni integrativlik prinsipi ta'limiy faoliyatda bir vaqtning o'zida ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarini bajarishi kerak. Uning mazmuni, shakli va metodi uch maqsadga erishishi uchun qaratilgan bo'lishi lozim: nutq va teatr-ijrochilik faoliyati ko'nikmalarini rivojlantirish; ijodkorlik muhitini yaratish; bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlantirish. Shuning uchun bunday mashg'ulotlarning mazmuni nafaqat gandydir badiiy adabiyot asari yoki ertak matni bilan tanishuv, balki imo-ishora, mimika, harakat, kostyum, mizansetsena (spektaklning ayrim paytlarida dekoratsiya va aktyorlarning joylanishi), ya'ni vizual «belgilar» bilan tanishishdir.

Ko'ngilochar o'yinlar. Ko'ngilochar o'yinlar san'atining barcha shakllarini birlashtiradi. Ularning ko'p turlari mayjud bo'lib konsertlar, qo'g'irchoq teatri tomoshasi, bolalar, tarbiyachi-xodimlar va ota-onalar hamkorligida tayyorlangan sahna teatri yoki qo'g'irchoq teatri tomoshalari o'z ichiga oladi.¹

¹ Z. Ziyatdinova. "Teatr – sahnalashtirish faoliyatining shakllari". "Maktabgacha ta'limda o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning samaradorligi: muammolar va yechimlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Andijon davlat universiteti. Andijon – 2019. 309-bet.

Ko'ngilochar o'yinlarda ham kattalar, ham bolalar teng huquqli bo'lib afsonada harakat qilishadi. Umuman olganda, sahna tomoshasi juda ko'pincha bola tabiiy ravishda kattalarning boy tajribasini o'zlashtiradi, xatti-harakatlarini qabul qiladi. Bundan tashqari, ko'ngilochar o'yin-kulg'u va bayramlarda bolalar xarakterlarining o'ziga xos xususiyatlarini, orzu va istaklarini bilib oladilar. Bola shaxsni himmat qilish, unga g'amxo'rlik qilish, kattalar va ular o'rtasida o'zaro munosabatlarda iftqlik muhiti yaratiladi.

Bayramlar. Tashkil etilgan bayramlar bolalarga quvonch berib, ularni, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatini berishi bilan.

Bayram tadbirlari, avvalo bolalar uchun quvonch berishini tarbiyaviy yonda saqlashi kerak. Bayramlar bolalarning xotirasida muqim vaqt saqlanib qoladigan taassurotlar manbayidir. Shu sababli bayramga tayyorgarlik jarayonida, eng avval, yaxshi tayyorlangan senariy, har bir bolaning bayram tadbirlaridagi ishtiroki, kayfiyati va amaliy turlarining o'zaro uyg'unligiga e'tibor qaratish muhim. Bayram tadbirlarida bolalar o'zlarini quvonq, xursand his qilishi va ehtiyoj bo'lishi kerak.¹

Professional teatr studiyalarining namoyishlari. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida professional teatr studiyalarining (sirk, qo'g'irchoq teatri, sahna teatri) namoyishlarini tashkil etilishi.

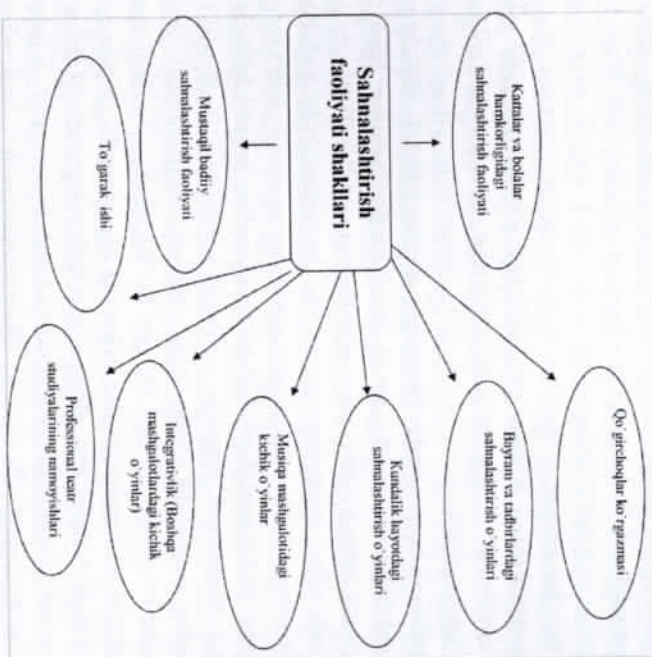
To'g'irak ishi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning sahnalashtirilgan faoliyatini tashkil etishning ya'ni bir shakli to'g'irak ishi U quyidagi masalalarni hal etishda yordam beradi: bolalarning fantaziyasi, tasavvuri, barcha turdagi xotiralari, ijodkorliklarini (badiiy nutq, musiqali o'yin, raqs, sahna) rivojlantiradi. Agarda mavjud teatr to'g'iragi tashkil etilgan bo'lsa, teatr to'g'iragi rahbari ishni o'z ichiga olib olgan bolalar bilan ish olib boradi. Bunda rahbar rejasiz bo'lib bolalar esa aktyor vazifasini bajaradi. Rahbar o'z o'ziga maqsad qo'yadi bolalar bilan ishlashda ssenariy, rejissorlik va sahnalashtirilgan ish bilan chegalanmaslik, maktabgacha ta'lim tashkilotida o'tadigan davri davomida bolalarda ijodkorlik qobiliyatini shakllantirishi lozim.

¹ Antonina E.A. «Театрализованная деятельность в детском саду». М., 2003. с.48

To'g'arak ishining asosiy mazmuni qo'g'irchoq teatri ustida ishlashni tashkil etadi, asar mazmunining tahlili, rollarni taqsimlash, syujetdagi harakatlarni o'zlashtirishga yordam beradigan e'yud o'yinli mashqlar. Butun spektaklning sahnalashtirish ishi esa maxsus mashg'ulotlarda, haftada bir marotaba 30-40 daqiqa davomida kunning birinchi yoki ikkinchi yarimida o'tkaziladi.

Mashg'ulotlarni tashkil qilish jarayonida shunga e'tibor qaratish joizki, agar bolada bilim ko'nikma bo'lsa-yu, qiziqish, xohish bo'lmasa faollik bo'lmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan sahnalashtirish faoliyatini rivojlantirish masalalaridan kelib chiqib uning mazmuni aniqlanadi va tashkil etish shakllari belgilanadi. /-

sxema:

§ 9. Sahnalashtirish faoliyati prinsiplari

Ta'lim prinsiplari bu umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan ta'lim va tarbiya jarayon-

larining yo'naltirishi, bolalar tomonidan bilimlarning o'zlashtirilishi, bilim va malakalar hosil qilishning asosiy qonun va qoidalarining yigindisidir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish va o'yin faoliyatini tashkil qilish jarayonida tarbiyachi tomonidan qo'llanilishi kerak bo'lgan asosiy prinsiplarni ko'rib chiqamiz:

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan sahnalashtirish mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etishda tarbiyachi quyidagi prinsiplarga amal qilishi lozim:

- Mashg'ulotning mazmunliliigi prinsipi;
- Improvizatsionlik prinsipi;
- Integrativlik prinsipi;
- Erkinlik prinsipi;
- Faollik prinsipi;
- Mustaqillik prinsipi;
- Birlik prinsipi;
- Variativlik prinsipi;
- Bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish prinsipi.

Mashg'ulotning mazmunliliigi prinsipi. Bunga ko'ra sahnalashtirish faoliyatini tashkil etishda mavzular va metodlarning turfa xiligi e'tibor qaratish lozim.

Improvizatsionlik prinsipi. Bunda sahnalashtirish o'yinlari shunday bir ijodiy faoliyat sifatida ko'riladiki, u kattalar va bolalarning o'zaro erkin muhitdagi alohida hamkorligini talab etadi, bolalarning tashabbuskorligini rag'batlantiradi, biron-bir namunaga bog'lanib qilmastikni talab etadi, o'zining mustaqil fikriga ega bo'lishga imkon beradi. Mashg'ulotda barcha o'yin va mashqlar shunday tanlanishi kerakki, ularda harakatlari, nutq, mimika va pantomimik harakatlari to'liq ko'rinishlarda mujassam bo'lsin.

Integrativlik prinsipi. Sahnalashtirilgan faoliyat o'yinlari butun bir pedagogik jarayonda uygunlashtiriladi, yani ijodiy faoliyat mashg'ulotlari (musiqa, rasm chizish, nutq o'stirish, o'yinlar), kantalar va bolalarning hamkorligidagi ijodiy o'yinlar;

Erkinlik prinsipi. Bolalarga qiziqtirgan faoliyat bilan bir-biriga solishtirilmagan holda shug'ullanish imkonini beradi;

barcha bosqichlarida bolalarning maksimal darajada faol b'olish imkonini beradi;

- **Mustaqillik prinsipi.** Bunda bola muhiga o'z munosabatini mustaqil belgilaydi, idrok qilish, taqlid qilish va o'z istagini mustaqil tanlash imkonini beradi.¹

- **Birlilik prinsipi.** Ushbu prinsipning asosi bola va tarbiyachining o'zaro tushunish va o'zaro yordam asosida birgalikdagi faoliyatni tashkil etishdir.

- **Variativlik prinsipi.** Bolalarda variativ fikrlash, ya'ni masalani hal qilishning turli variantlari mavjudligini tushunish, qiyin vaziyatdan chiqish yo'lini izlash, yechimini bo'lmagan vaziyatlar yo'qligini tushunishni rivojlantirishdan iborat.

- **Bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish prinsipi.** Bolalardagi o'ziga xos qobiliyatlarini imobatga olgan holda vazifalar, topshiriqlar berish va doimiy qo'llab-quvvatlab turishdir.

Ta'lim jarayonini izchillik bilan tizimli ravishda tashkil etishga tarbiyachi tomonidan o'z faoliyatini didaktik talablar doirasida tashkil etishga ta'lim prinsiplari yordam beradi

§ 10. Maktabgacha ta'lim tashkilotida "Syujeti roli o'yinlar va dramatisasiya markazi"ni tashkil qilish

Bugungi kunda ezgulik va hamdardlik hislariga e'tiborning kamligi bola shaxsi tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatardi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bola tarbiyasida sahnalashtirish faoliyati uchun juda muhim bo'lib, u bolada ezgu hislar uyg'otadi va yahshilik urug'larini shakllantiradi. Tarbiyachi-pedagoglarga bolaning emosional sohasiga murojaat qilish, «hislatni tarbiyalash» bilan shug'ullanish imkonini beradi. Sahnalashtirilgan faoliyat, san'atning amaliy turi sifatida, ham tarbiya, ham ta'lim uchun katta imkoniyatlarga ega va shaxsni tarbiyalash imkonini yaratadi. Aynan u bolaning barcha qobiliyatlarini rivojlantiradi, ya'ni aqlan, jismonan va eng muhimi, emosional jihatdan rivojlanadi. Pedagoglar sahnalashtirilgan fao-

liyatni imkon qadar erta, kichik guruhdan boshlab tashkil etishlari kerak, shunda tayyorlov guruhiga kelib kutilgan natijaga erishiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini tashkil qilish

Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini jarayoni natijasida bolalarda (badiiy nutq, musiqali o'yin, raqs) tasavvur va mavoiy shakllanadi va rivojlanadi.

Sahnalashtirish va ijodiy faoliyatni to'g'ri yo'lga qo'yish va tashkil etish vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda tashkilot muhiga rahbari (rejissyor) va tarbiyachi hamkorligining to'g'ri tashkil etilishi muhimdir. Musiqi rahbari nafaqat bayram tadbirlari yoki sahnalashtirish mashg'ulotlarini tashkil etadi, balki tarbiyachi-pedagoglarga bu borada uslubiy yordam beradi va tuzatishlar kiritib boradi.

Musiqi rahbari (rejissyor) tarbiyachilarga sahnalashtirish faoliyatidagi an'anaviylikdan ko'ta yangi qiziqarliq yondashuvlarni ko'rsatishi va tadbirlarga faol sahna o'yinlarini qo'shishi kerak bo'ladi. Rejissyor o'zi ifodali o'qishni, hikoya qilishni, eshitishni bilish, turli obrazga kirishishga tayyor turishi va aktyorlik mahoratini mukammal egallagan bo'lishi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida "Syujeti roli o'yinlar va dramatisasiya markazi"ni loyihalashtirish.

Kichik guruh bolalari uchun eng soddalarga mos keladigan atolda qo'g'irchoqlar teatri burchagini jilozlash maqsadga muvofiq. O'zta guruh bolalariga teatr pardasini jilozlash mumkin. Bolalarga teatr pardasida (shimada) qo'g'irchoqni boshqarishga o'rgatishdan oldin, ularga asosi yog'och qoshidan iborat o'yinchoqlar o'ynatishga imkon yaratiladi.

Katta guruhda bolalar iplar yordamida harakatga keladigan (matryonka) qo'g'irchoqlar bilan tanishtirish va ularni boshqarishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

Tayyorlov guruhda esa bolalar soya teatri, tayogqa va polga o'rnatiladigan qo'g'irchoqlar bilan tanishadilar, hamda ularni boshqarishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

Sahnalashtirish mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil qilishga uslubiy tavsiyalar:

Bolalarning ta'lim va savollarini diqqat bilan eshitish;

¹ Антипина Е.А. «Театрализованная деятельность в детском саду». М., 2003. с.22

Bolalarning savollari tugagan yoki ko'rsatib berishni so'ragan bo'lsa keyingi bosqichga o'tish;

Ertak gahramonlari bilan tanishtirib borish bilan birga bolalarga qo'g'irchoqni ushlab ko'rishlariga imkon berish;

Bolalardan ertakdagi qaysi gahramon obrazi yoqqani so'raladi; Bolalarda ertakka nisbatan qiziqish va quvonch hissini uyg'otish.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan sahnalashtirish jarayonida amal qilinadigan qoidalar

Sahnalashtirish faoliyatiga tayyorgarlik jarayonida bir nechta qoidalarga amal qilish tavsiya etiladi.

Bolalarga o'rtiqcha vazifa yuklamaslik;

O'z fikrini bolalarga o'tkazishga harakat qilmaslik;

Bolalarning boshqa bolalar faoliyatiga halaqit qilishlariga yo'l qo'ymaslik;

Rollarni faqat qobiliyati bolalar o'rtasida taqsimlamay, barcha bolalarga o'zlarini turli rollarda sinab ko'rishlariga imkon berish.

Sahnalashtirish faoliyati jarayoniga yetarli darajada faol bo'lmagan bolalarni ham jalb etish ulardagi uyatchanlik va tortinchoqlikni yengib o'tishlariga yordam beradi.

Sahnalashtirish uchun tanlanayotgan asar (ertak, hikoya, she'r) bolalarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi va ularning hayotiy tajribasini boyitishi, yangi bilimlarga qiziqish uyg'otishi va ijodiy imkoniyatlarini kengaytirishga yordam berishi lozim.

Sahnalashtirish faoliyatini to'g'ri tashkil etishda vaqt davomiyatiga amal qilish muhim rol o'ynaydi.

Mashg'ulot davomiyligi:

Kichik guruh 15-20 daqiqa

O'rta guruh 20-25 daqiqa

Katta guruh 25-30 daqiqa

Tayyorlov guruh 25-30 daqiqa

Yakka tartibdagi mashg'ulot yoki umumiy guruh tayyorgarligi haftada bir marta 40 daqiqa davom etadi.

Sahnalashtirilgan o'yinlarda qatnashuvchi bolalar soni 12 yoki 16 nafardan oshmasligi kerak.

Sahnalashtirilgan o'yinlar haftada ikki marta ertalab va kechki paytda tashkil etiladi. Mashg'ulot keng, yorug', havo yaxshi aylanib turadigan xonada, yumshoq gilam, musiqa asboblari va audio-

teatr bilan jihozlangan sharoitda olib boriladi. Bolalar yengil, qulay sport kiyimida va yumshoq oyoq kiyimda bo'lishlari lozim. Hatto bi sahnalashtirish o'yinlarini bolalarni jalb etgan holda tarbiya-ning o'zi o'tkazadi. Keyinchalik mashg'ulotlarda uncha katta bo'lmagan mashq va o'yinlar qo'llaniladi, ularda pedagog sheriklik qiladi va bolaga o'yinni tashkillashtirishda tashabbus ko'rsatishni taklif etadi. Faqatgina katta guruhlarda pedagog ba'zida o'yin ixtirokchisi bo'lishi va bolalarni syujet tanlashda va uni o'ynashda mustaqil bo'lishga undashi mumkin.

N.F.Sorokinaning tavsiyasiga ko'ra mashg'ulotlarni har kuni o'tkazgan ma'qul, kichik guruhdan boshlab haftasiga 2 marta 3 tadan mashq (2 ta ertalab, 1 ta kechqurun), haftaning qolgan kunlari esa - ertalab 1 va kechki payt bir marotaba 15 daqiqadan o'tkazgan ma'qul.

Bolalarning ijodiy faolligini oshirishda ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiradigan ishlar:

Sahnalashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligini ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiradigan ishlar tashkiliy, amaliy va yuksaluvchi bosqichni o'z ichiga oladi.

Tashkiliy bosqichlar:

• mavzuga oid metodik adabiyotlar o'rganiladi;

• bolalar bilan teatr haqida suhbat o'tkaziladi;

• «Ijodkor bola o'zida qaysi fazilatlarni rivojlantiradi?» mavzusida

ota-onalar bilan so'rov o'tkaziladi;

• bolalarni teatrlashtirilgan faoliyatga jalb qilish bo'yicha rejalar

tahlil qilinadi;

• «Sahnalashtirilgan faoliyat nuqta ifodaliligi vositasi» mavzusida

ota-onalar bilan hamkorlikda maslahatlar olib boriladi;

• bolalar va ota-onalarning xalq ertaklari bo'yicha ishlangan

rasmlar "Ertak huzurida mehmonda" mavzusida ko'rgazma tashkil

etiladi.

Amaliy bosqichda quyidagilar amalga oshiriladi:

• xalq ertaklari aks ettirilgan audioyozuvlarni tinglash, video-

materiallarni tomosha qilish;

• «Sechli tovuqlar» o'yini;

• mustaqil ijodiy o'yinlar;

• ertak namoyish qilish uchun qo'g'irchoq teatri jihozlarini

tayyorlash;

- «Sholg'om», «Bo'g'irsq» eraklarini kichik va o'rta yosh guruhida ota-onalar va bolalar hamkorligida namoyish qilish.

Ishning yakunlovchi bosqichi:

- bolalar ijodiy qobiliyatini aniqlash;
- ota-onalar yordamida rivojlantiruvchi muhimni boyitish;
- ma'ruza shaklida qilingan ish natijalari haqida hisobot qilish.

Tayanch tushunchalar:

Scenariy - syujet va individual sahnalarning tafsilotlarini beradigan, film, roman yoki sahna asarining yozma ko'rinishi.

Emosiya-(frans. — larzaga keltiraman, hayajonlantiraman) Emosiya qonoqish yoki qoniqmaslik, quvonch, qo'rquv va boshqa shakllarda namoyon bo'ladi.

Mimika (yun. — taklid) — yuz mushtaklarining ifodali harakati. Insonning ma'yuslik, xursandlik, g'azab, xafalik kabi hissiyotlarini ifodalaydi. M. oddiy kishilarda tabiiy tarzda ro'y beradi. Teatr san'atida esa aktyorlarning doimiy mashklari asosida yuzaga keladi. Mimika aktyorning nuqi bilan hamohang bo'lib, obraz mohiyatini, qahramonlarning o'zaro munosabatlarini ochishga xizmat qiladi. Puxta o'ylangan va texnik jihatdan mukammal Mimika sahna so'zi ahamiyatini oshiradi va uning tub ma'nosini chuqur anglashga yordam beradi.

Prinsip-biror nazariya, ta'limot, dunyog'arash va sh. k. ning dastlabki, asosiy qonun-qoidasi; faoliyat uchun asos qilib olinadigan bosh goya, qonun-qoida.

Nazorat uchun savollar:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotida sahnalashtirish faoliyatini amalga oshirish shakllari qanday?
2. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish prinsiplari qaysilar?
3. MTTda sahnalashtirish faoliyati mashg'ulotlarini to'g'ri yo'lga qo'yish va tashkil etish, vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda tashkilotning qaysi xodimlari hamkorligi muhim hisoblanadi?
4. MTT turi yosh guruhida sahnalashtirish hududini loyihalashtirishda nimalarga e'tibor qaratiladi?
5. Sahnalashtirish mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil qilishga oid qanday uslubiy tavsiyalar mavjud?

6. MTTda turli yosh guruhlari sahnalashtirish mashg'ulotlarining davomiyligi qancha?

7. Yakkalari tadbiridagi yoki umumiy guruh tayyorgarlik mashg'ulotlari haqqida necha marta tashkil etiladi?

8. Sahnalashtirilgan faoliyatda bolalarning ijodiy faolligini oshirish bo'yicha ishlar necha bosqichda amalga oshiriladi?

9. Sahnalashtirish faoliyatini tashkil etishda tarbiyachining vazifalari qanday?

Mavzu yuzasidan test topshiriqlari:

1. MTTda sahnalashtirish mashg'ulotlarining shakllari to'g'ri bo'lgan qatorni aniqlang

- A) To'limiy faoliyatlar; Ko'ngilochar o'yinlar; Bayramlar; Professional teatr studiyalarining namoyishlari; To'garak ishi
- B) Mashg'ulotlardagi sahnalashtirish o'yinlari, musiqqa mashg'ulotlardagi o'yinlar, bayram tadbirlardagi sahnalashtirilgan o'yinlar
- C) Tadbirlardagi sahnalashtirilgan o'yinlar Teatr tashkirlangan to'garaklar Bayramlar;
- D) Musiqqa mashg'ulotlaridagi o'yinlar Professional teatr studiyalarining Namoyishlari. To'garak ishi

2. Empatiya so'zining lug'aviy ma'nosi to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang.

- A) Empatiya-odanning emosional holatini mimika, ifodali harakatlari va nuqi bo'yicha ilgab olishi
- B) Empatiya- insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati
- C) Empatiya-gap qistirish, gap tashlamog ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati ma'nosini beradi.
- D) Empatiya--personajlar munosabatlarining o'zaro so'zlashuvga asoslanishi

3. Stimul so'zining lug'aviy ma'nosi to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang.

- A) Stimul- ragbatlantiruvchi omil, qiziqitadigan narsa, qo'zg'atuvchi, tezlantiruvchi omil.
- B) Stimul -insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati
- C) Stimul -bir-biri bilan o'zaro bogliqlikda kechadigan voqealar

tizimi

D) Stimul-odamning emosional holatini mimika, ifodalari harakatlari va nutqi bo'yicha ilgab olishi

4. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish prinsiplari to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang

A) Mashg'ulotning mazmunligi prinsipi, improvizatsionlik prinsipi, integrativlik prinsipi, erkinlik prinsipi, faollik prinsipi, mustaqillik prinsipi, birlik prinsipi, variativlik prinsipi, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish prinsipi

B) Erkinlik prinsipi, faollik prinsipi, mustaqillik prinsipi, birlik prinsipi, variativlik prinsipi, bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish prinsipi

C) Mashg'ulotning mazmunligi prinsipi, improvizatsionlik prinsipi, integrativlik prinsipi

D) Faollik prinsipi, mustaqillik prinsipi, birlik prinsipi, variativlik prinsipi,

IV BOB. MAKTABGACHA YOSHDAgi BOLALARDA QO'G'IRCHOQ TEATRI ERSONALLARINI YASASH ORQALI BADIY IJODIY QOBILYATLARINI SHAKLLANTIRISH VA QO'G'IRCHOQ YASASH USULLARI

§ 11. Stol teatri va barmoq teatri ularning turlari

Qo'g'irchoq teatri 6 ta turi mavjud:

Stol qo'g'irchoq teatri;

Barmoq qo'g'irchoq teatri;

Qo'l qo'g'irchoq teatri;

Miqoblar teatri;

Martionetka qo'g'irchoq teatri;

Bo'yali qo'g'irchoq teatri.

Stol qo'g'irchoq teatri 5 xil bo'ladi.

Qog'ozdan yasaladi;

Kartonidan yasaladi;

Taxtadan yasaladi;

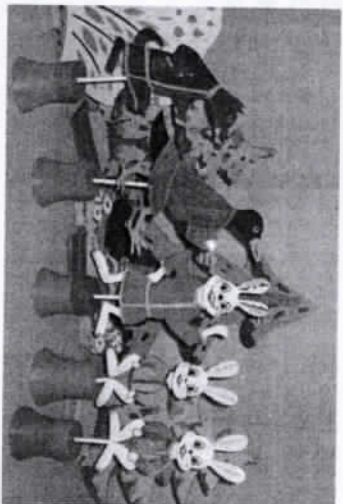
Plastmassadan yasaladi.

Yosh shaklli stol teatri

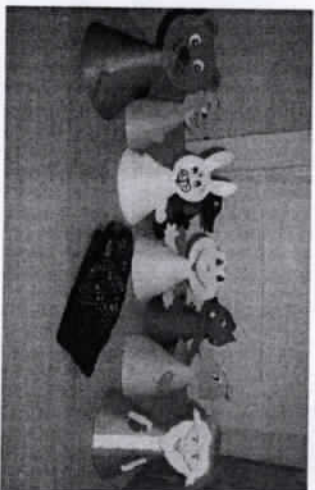
Bu teatr stol ustida ko'rsatilib. Bu teatr turi maktabgacha ta'lim ishchilari uchun qulaydir.

*Barmoqli qo'g'irchoq teatri*da qo'g'irchoqlar barmoqlarga bog'lanib shimada teatr ko'rsatiladi

Qo'yinchoqni o'z qo'llari bilan yasash bolalarda tasviriy ko'nikmalarni, qo'l mehnati, ijodiy va ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Stol teatri uchun o'yinchoqlarni qog'ozdan, kartondan, qog'oz qutidan, sim, tabiiy mato va boshqa narsalardan tayyorlash mumkin.

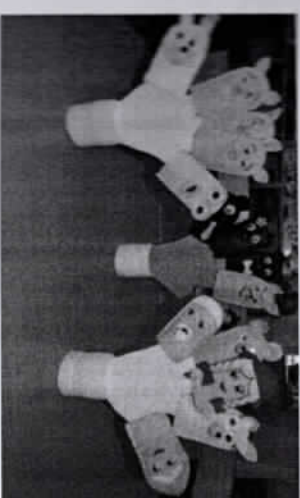
Yapaloq o'yinchog'lar. Bunda personajlar yupqa kartonga chizilib, qirib olinadi, rasm kartonga qo'yib, ikkinchi qismi qirg'ildi. Ikkala qismining o'rtasiga ingichka tayovqcha yoki qog'ozli naycha tiqilib (yelim surtilgan), qismlar yelimlanadi. Shakllar teshikli plastmassa probkalarga o'rnatiladi. Shakllardan stol teatri sahnalashtirishda foydalaniladi

Konus yoki silindrdan yasalgan o'yinchog'lar. Sirkul yoki trafaret yordamida turli diametri doiralari qirib olinadi, ularni ikkiga buklanadi, buklangan chiziq bo'ylab qirg'ildi, yarimdoiralardan esa yelimlab konus yasaldi, unga ertak qahramonlarining rasmlari yopishtirildi. Bezatish uchun applikatsiyadan, qog'oz, mato, tor (krujava), tasma, iplar, tugmalar, mayda munchog'lardan foydalanilgan ma'qul, ular buyumga tikib yoki yopishtirib qo'yiladi. Qog'oz, yupqa matolarni yopishtirish yoki ulardan nimadir yelimlab yasash uchun kramal kleydan foydalanish qulay. Karton, tugmalar, businalar,

tasma esa (PVA) yelima yaxshi yopishadi.¹

Magnitli teatr. Bolalar tomonidan qog'ozli konuslar, silindrlar, yarimdoiralardan yasalgan o'yinchog'lar magnitli teatrta ham sahnalashtirish mumkin. Konus va silindrlarning tag qismlariga metal bo'laklar mahkamlanadi. Metal bo'laklarini g'altak teshiklariga joylashtirish ham mumkin. Keyin taglik (podstavka) yasaldi. Taglik ostida magnit harakatlanishi uchun yupqa fanerga mato bo'yag'i yopishtirildi. Taglik yonma-yon qo'yilgan ikkita stolning chetlariga o'rnatiladi.

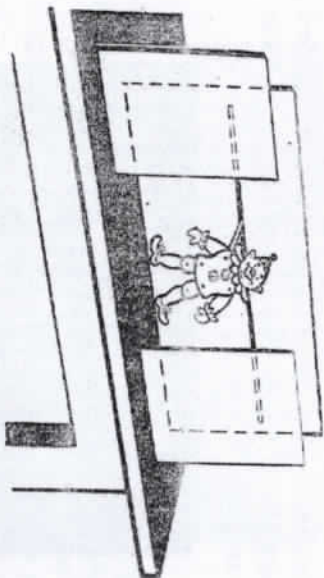
Barmoq teatri Personajlar barmoqlar uchun teshiklar hosil qilingan qog'oz yoki matodan yasaliib, barmoqlarga kiyiladi. Shaklchalar yoki faqat boshchalar chiziladi, kartonli xalqachalarga joylashtiriladi va barmoqlarga kiyiladi. Matolar choki "igna oldinga" ushbu bilan uski tараftan tikiladi, yoki detallarni orqa (astar) tomondan tikilib, yuz tarafga ag'dariladi. Qahramonlarni tugma, junli qo'tasma, tor krujavadan foydalanib bezatish mumkin.

12. Qo'g'irchoq raqqoslar va qo'g'irchoq marionetkalar

Qo'g'irchoq-raqqoslar. Ular karton yoki plastikdan tayyorlanadi. Qavda, qo'l vaoyoqchalar alohida qirib olinadi. Keyin ular iplarda yig'ilib tikib chiqiladi, shaklchening ortida esa – mahkam sim bog'lanadi.

Bunday qo'g'irchoqlar uchun maxsus sahna kerak bo'ladi.

Sahnaning ort devorchasida yuqqa gorizontial tirgish bor. Devor kartondan qilinib, stolga knopkalar bilan qotiriladi. Yonbosh taraflarida – keng pardalar, ularning ortida shaklchalar qoʻyiladi, tirgishga sim oʻtkazilib, uning yordamida qoʻgʻirchoq sahnaga chiqariladi va raqslil harakatlar boshqariladi.

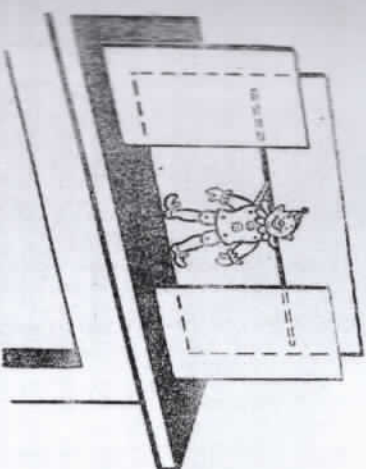
Qoʻgʻirchoq-marionetkalar. *Marionetka qoʻgʻirchoq teatrida* qoʻgʻirchoqlarning qoʻl va oyoqlari leska, ingichka sim yoki arqon bilan bogʻlangan holda harakatlantiriladi va tomosha oʻtkaziladi. Marionetka teatri qahramonlari ham turli materiallardan yasaladi. Detallarni yumshoq oʻyinchoq tayyorlash qoidasi boʻyicha andozaga qarab tikish mumkin. Andoza matoga qoʻyiladi, boʻr bilan chizib chiqiladi, bichiladi, qiyin boʻlmagan detallar tikiladi. Bunday qoʻgʻirchoqlar bir-biriga koʻndalang qilib chalishtirilgan ikki iplar yordamida harakatga keltiriladi. - qoʻgʻirchoq iplar yordamida harakatga keltiriladigan bir qoʻgʻirchoqoʻli, oyoqlari, torso va

qoʻgʻirchoqning boshiga "xoch" deb ataladigan teshiklardan iplar bogʻlangan boʻlib, bu orqali qoʻgʻirchoq odamning harakatlarini aniqroq oshiradi.

§ 13. Qoʻl qoʻgʻirchoqlari va katta qoʻgʻirchoqlar

Qoʻl qoʻgʻirchoqlari

Qoʻl qoʻgʻirchoq teatrida qoʻgʻirchoqlar, yaʼni ertak qahramonlari qoʻllari kiygizilgan boʻladi. Qahramonlar shirma orgasida koʻrsatiladi. Ular harakat uslubini shundaki, ular qoʻllari kiyiladi. Koʻrsakich harakatiga – qoʻgʻirchoqning boshchasi kiyiladi, bosh va oʻrta barimlar qoʻllar vazifasini bajaradi. Ular uchun detallar (karnoncha, barimcha, belbogʻcha) bilan bezatilgan koʻylaklar tikiladi.

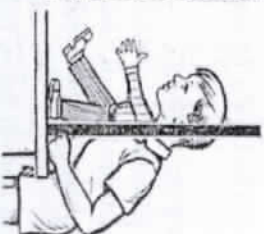

harakatlarini matodan tayyorlash mumkin. Bosh uchun aylana qilib olinadi, uning perimetri boʻylab ipga yigʻiladi, asta tortiladi, pastga toʻldiriladi va oxirigacha tortib qoʻyiladi. Kichik sharcha koʻrinishidagi buruncha ham xuddi boshni qilgandek yasiladi; soʻngra iplardan, turli matolardan tayyorlanadi. harakatlantiradi.

Katta qoʻgʻirchoqlar (bola balandligiga qarab) yapaloq yoki hajimli boʻladi (ularni porolondan qilgan maʼqul). Bola boʻyining oqchidan qoʻgʻirchoqning boshiga mahkamlangan tasmlar bogʻ-

1. *Marionetka* M.S.H. Xasimova S.H.T. D.Azimova. "Ustaxonada amaliy ishlar" 1991, "Chirchoq", T. 2010y. 91-bet

lanadi, bel orgasidan (fartuk kabi) bog'langan tasmlar o'z o'g'irchoqning belbog'iga qotiriladi. Bola qo'g'irchoqning qo'llari va oyoqlariga tikilgan rezinkalarni kiyib, o'zining bilaklari va to'piqlariga mahkamlaydi.

Tayoqqa o'rnatiladigan katta qo'g'irchoqlar: Bosh asosiy tayogga qotiriladi, qo'llar esa alohida tayogchalar (yoki qalin simlar) yordamida harakatlantiriladi. Boshlari pap'e-mashedan, matodan qilinadi. Ko'ylaklar tasma, lenta, aplikatsiya bilan bezaladi. Ular ko'ylakka yopishtiriladi yoki tikib qo'yiladi.

Ijrochining oyoqlari ko'rinnasligi uchun sahna qo'yiladigan stol polgacha mato bilan yopiladi.

§ 14. Soya teatr

Soya teatri - qo'g'irchoq teatrlarining o'ziga hos turlaridan hisoblanadi. Unda qo'g'irchoqlar emas balki shakllardan iborat o'yinchoqlar o'ynaydi. Tomosha qiluvchilar saxna ro'parasida o'tirib, ekranda yorug'lik orqali harakatlanayotgan soy alar: odamlar, hayvonlar va qushlar soyasini ko'rishi mumkin.

Soyali qo'g'irchoq teatri 3xli bo'ladi:

Shaklli soya teatri;

Qo'l va barmoq soya teatri;

Jonli soya teatri;

Soya teatr uchun odam va hayvon soylarini bolalarning o'zlarini chizib, qirqa oladi. Bolalarga shakllarni boshlari dumlarini qimirlatadigan qilishni o'rgatish kerak, buning uchun tarbiyachi yordamida detallarni simlar bilan birlashtirib, spiral holatda aylantirib qo'yiladi.

Harakatlanuvchi qismlar qattiq simdan tayyorlanadi. Bunday o'yinchoqlarni shablon yordamida yoki o'zlar o'ylab, siluet chiziladi. Bolalar detallarni qirqib olganlaridan so'ng figuraga birinchi qilib kerakligi taklif etiladi. Tarbiyachi ko'z o'rini o'tkir qilib bilan teshib beradi, bolalar qalam yoki mo'yqalam tayogchasi bilan teshibchani kengaytiradi va yaltiroq qog'oz bilan ko'zini yaltiraydi. Bolalar yelimga qora bo'yog' aralashirib ko'zini chizib qo'yishlari mumkin.

"Jonli" soylarni o'z qo'llaringiz yordamida yaratishingiz mumkin. Bunda harakatlarni ifodalari va aniq bo'lishi kerak, ijrochilar bir-biri bilan qo'llarini qo'llashlari lozim.

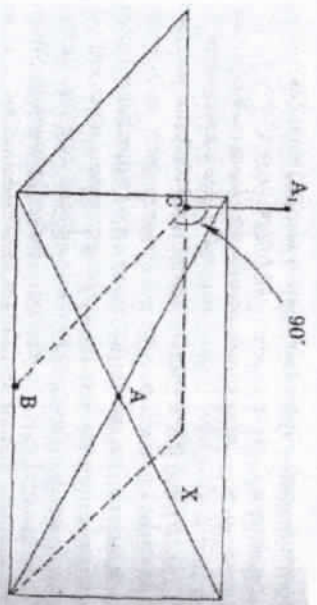

Teatrlar ko'rinishlari uchun tarbiyachi ekranni yuqqa shaffof materialdan 3x1,5 metrli ramka tayyorlanadi. 100 volti lamp kerak. Buning qo'lli ichiga joylashtiriladi, ichini qora rangga bo'yiladi. Lampaga ekran markazining ro'parasidan joylashadi. Ekrandan lampaga masofa ekran enining uzunligiga teng, bc masofasi x lampaga bo'linadi kerak. C nuqtadan to'g'ri planka (taxta) yordamida ekran bo'linadi kerak. C nuqtadan to'g'ri planka (taxta) yordamida lampaga perpendikulyar tortishi, plankaning balandligi AB masofadan ekran bo'linasligi kerak. Uchburchak chizgich yordamida plankani c nuqtasiga vertikal qo'yamiz, unda ab ga teng masofa qoldiramiz. Ekran markazi ro'parasidagi nuqta a, - lampaga.

Ekran ishlangan yarimshaffof material (mato, chizma, rasmdan mos ravishda ishlatiladigan shaffof qog'oz yoki gazlama)dan tayyorlanishi mumkin. Faneradan, kartondan qilingan ramkaga oddiy qirqa kabi tortiladi, uning orgasidan nur manbayi o'rnatiladi.

Projeksiyon fonnalar (filmoskopning 12 volti, avtomobil farasining 6 volda qo'llaniladigan chiroqlar (100 Watt) yordamida soylarni

katta ekranda (2x1,5 m) ko'ramiz. Lampani fanera yoki tunukdan qilingan qutiga joylashtiriladi, qutining ichi qora bo'yoqqa bo'yaladi.¹

So'ngra har bir guruh yoshiga mos ravishda ertakni tanlab uning qahramonlarini kartonga tushiriladi.

§ 15. Niqoblar teatri va jonli qo'g'irchoqlar (dekoratsiyalar)

Niqoblar teatri

*Niqoblar teatri*da aktyor yuziga ertak qahramonining tasviri tushirilgan niqob kiyadi va sahnada ertak namoyish etiladi. Ijrochi boshining o'ichamlariga mos qilib niqob-shaklcha yoki niqob-karyushon tayyorlanadi. Ularga mos detallar tikib qo'yiladi.

¹ Тенев Г.В. Теневой театр для самых маленьких. М.: Учпедгиз, 1961. С.94

«Jonli» qo'g'irchoqlar («tanta-moreskalar»). «Jonli» qo'g'irchoqlarning boshlari haqiqiy, jonli bo'ladi, g'avdasi, qo'l,oyoqlari esa – qo'g'irchoq. 60-90 smli ikkita yog'och ramkalar tayyorlanadi. Hitta ramka (sahnaning orqa devorчасi)ga qora mato tortiladi, jasta yoki yunaloqlangan qog'oz bilan to'ldirish mumkin bo'lgan kostyum tikib qo'yiladi. Kostyum ustidan (yoqa yonidan) ijrochi kuchi uchun tor teshik teshiladi.

Yunaloq yog'ochdan ikki juft oyoqchalar va ikki juft qo'ichalar qoqib olinadi. Qo'ichalar yenglarga kirgiziladi. Har bir qo'ining ichki tomoniga bigiz tiqib, tiqqanda qora matoni ham teshib o'ting. Bigizni aylantirib – qo'g'irchoq qo'lini ko'taradi, oyoqlarning yuqori qismlarida ham shunday qiling – ular harakatga keladi. Hatto hitta ramkaga ikki yoqqa suriladigan parda mahkamlang.

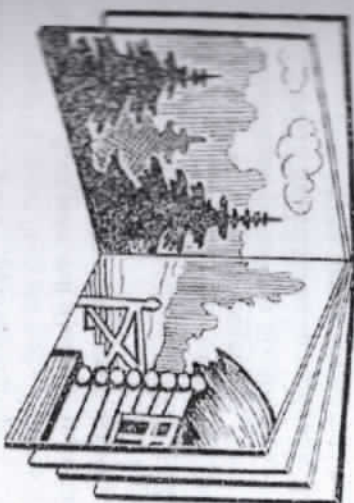
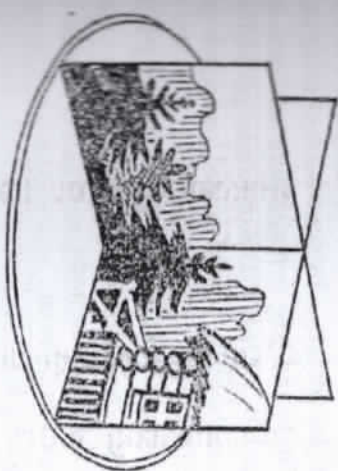
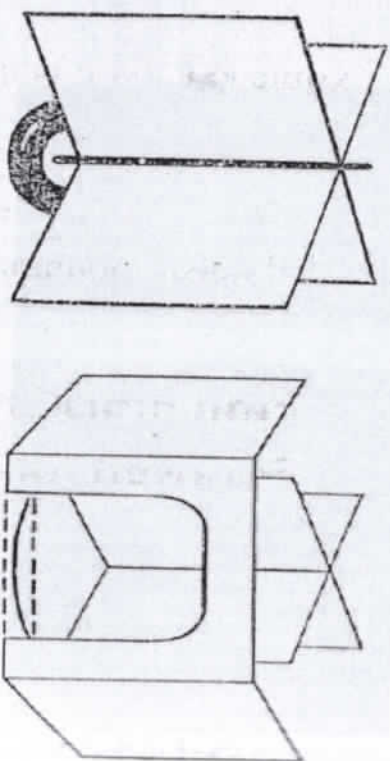
Dekoratsiyalar.

Bolalar mustaqil tarzda yog'ochdan o'rindiqchalar, qog'oz qutlardan isitkich yoki kattaligi va shakli har xil bo'lgan qutlardan qasr uchun bloklar tayyorlashlari mumkin. Qog'ozni o'rab elimlab chiqishlari, qutilarning old tarafini esa applikatsiya bilan bezashlari mumkin: kichik hashamatli boloxona uchun yapaloq tombar qilishlari, ularni qutilarga yo'pishirish mumkin.

Stol teatri postanovkalarida dekoratsiyalarni tez-tez almashitirib turish kerak bo'ladi. Buning uchun ertakga mos dekoratsiyalarni karton bo'laklariga yelimlash, o'ziga xos kitob shaklida muqovallash kerak bo'ladi. Kitobni parda orqasiga tikka qo'yiladi va karton belalarini varoqlab dekoratsiyalarni bir onda o'zgartirish mumkin. Sahnaning bunday konstruksiyasida dekoratsiyalar ko'p tabaqali parda (shirina) ko'rinishida bo'lishi yoki kartonni aylanada joylashishi mumkin.

Bu aylana ingichka mix yoki nina to'g'nag'ich (bulavka)da aylanadi, dekoratsiyalarni o'zgartiradi va ularni harakatlanayotgan holda ko'rsatadi.

Dekoratsiyalarni tez almashitirish uchun ular kanselyariya nakolkasiga o'xshash vertushkaga qotiriladi, bu qalin sim bo'lib, u aylana derivyashkaga – asosga qoqilgan bo'ladi. Vertushka orqasida shaffof mato tortib qo'yiladigan ramkadan iborat parda (shirina) joylashadi. Bunday shaffof to'rti dekoratsiya orgali ijrochilar butun sahnani ko'rinishlari va shakllarini ishonch bilan boshqarishlari mumkin.

Shundaydek, spektakl uchun *musiq*a va ovoz jo'rtligi kerak.

Bolalar bilan teatr uchun qo'g'irchoqlarni yasash jarayonida, avvalambor, turli yosh guruhlariiga tavsiya etiladigan xalq ertaklarida, asarlarda uchraydigan personajlarni yasash kerak. Qo'g'irchoqlar bolalarning o'zlarini yasashi va ularni o'ynashi – bolalarni shaxslashtirish faoliyatiga qiziqituvchi stimuldur, bu bilan bolalarning mustaqil ijodiy faoliyati yanada qiziqarli bo'ladi. Qo'g'irchoqlar bilan o'ynar ekan, bolalar o'zlarining ertaklarini yaratishlar, tuzatishlar qiladilar, ijod qiladilar. Ular uchun bu muloqot, o'zini ifodalash, bilish va ijod maktabidir.

Tayanch tushunchalar:

Dekoratsiya (lot.decoro — bezayman) — teatrda sahnani, kinocha fil'm surraga olinadigan joy — maydon, pavi'lonni spektakl, fil'm mazmuniga moslab bezash. Dekoratsiya yaratishda rassomlik, haykaltaroshlik, me'morlik, vogelik joyini loyihalash san'ati, yoritish va boshqa vositalardan foydalaniladi.

Marionetka (frans. marionette) — 1) qo'g'irchoqboz iplar yordamida harakatga keltiradigan qo'g'irchoq teatrining turli ko'rinishlari; 2) Kuchma ma'noda — o'zga qo'llarda "qo'g'irchoq" bo'lgan inson, hukumat, davlat

Nazorat uchun savollari:

1. Qo'g'irchoq teatrining qanday turlari bor?
2. Soyali qo'g'irchoq teatri nechki turdan iborat?
3. Sahna so'zining lugaviy ma'nosini tushuntiring
4. "Jonli" qo'g'irchoqlar ("tanta-moreskalar") ularning tayyorlanish usuli haqida malumot bering.
4. Dekoratsiyalar tayyorlash usuli haqida malumot bering

Mavzu yuzasidan test topshiriqlari:

1. Stimul so'zining lugaviy ma'nosi to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang.

- A) Stimul- ragbatlantiruvchi omil, qiziqtiradigan narsa, qo'zgatuvchi, tezlashtiruvchi omil.
 - B) Stimul -insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati
 - C) Stimul -bir-biri bilan o'zaro bogliqlikda kechadigan voqealar tizimi
 - D) Stimul-odamning emosional holatini mimika, ifodali harakatlari va nutqi bo'yicha ilgab olishi
- 2. Teatrashirilgan o'yinlar davomida bolalarda qanday sifatlar shakllanadi.**
- A) atrof-olam haqidagi tushunchalar o'rganiladi, xissiy-irodaviy faoliyat rivojlantiriladi, xulq shakllanishi ro'y beradi, analizatorlar rivojlanadi
 - B) xissiy-irodaviy faoliyat rivojlantiriladi.
 - C) xulq shakllanishi ro'y beradi.

1) analizatorlar rivojlanadi

3. "Tushunchalar tahlili" testi Stol qo'g'irchoq teatri turlari to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang

No	Ta'riflar	№	Tushunchalar
1	Qog'ozdan yasiladi; Kartondan yasiladi; Marionetka qo'g'irchoqi; Taxtdan yasiladi; Plastmassadan yasiladi. Tosh shaklli stol teatri	A	Stol qo'g'irchoq teatri 6 xil bo'ladi
2	Qog'ozdan yasiladi; Kartondan yasiladi; Taxtdan yasiladi; Plastmassadan yasiladi. Tosh shaklli stol teatri	V	Stol qo'g'irchoq teatri 5 xil bo'ladi
3	Kartondan yasiladi; Taxtdan yasiladi; Plastmassadan yasiladi. Tosh shaklli stol teatri	S	Stol qo'g'irchoq teatri 4 xil bo'ladi
4	Qog'ozdan yasiladi; Taxtdan yasiladi; Plastmassadan yasiladi.	D	Stol qo'g'irchoq teatri 3 xil bo'ladi

1	2-	3-	4-
---	----	----	----

4. Replika so'zining lugaviy ma'nosi to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang?

- A) Replika javob, e'tiroz, piching. Gap qistirish, gap tashlamog ma'nosini beradi.
- B) Insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati
- C) Gap qistirish, gap tashlamog ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati ma'nosini beradi.
- D) Replika so'zining lugaviy ma'nosi to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang
- A) Birinchi personajlar munosabatlarining o'zaro so'zlashuvga asoslanishi
- B) Birinchi -insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati
- C) Birinchi -bir-biri bilan o'zaro bogliqlikda kechadigan voqealar tizimi
- D) Birinchi javob, e'tiroz, piching

Teatr mavzusiga krossvord va chaynovordlar

O'nta «R»

1. Cheklangan joyda bir necha aktyor ijro etadigan tomosha?
2. Tomosha uchun asarni kim yozadi?
3. Spektakl sahnalashtirishga kim boshchilik qiladi?
4. Spektaklda musiqa ijro etuvchi muzikantlar guruh?
5. Orkestrga boshchilik qiluvchi odam?
6. Spektaklga musiqa bastalovchi odam?

Javoblar: 1. Teatr 2. Dramaturg 3. Rejissyor 4. Orkestr 5. Dirijyor

6. Bastakor

	R								R
R									
	R							R	
			R						
									R

«K» harfiga so'zlar

Ekrandagi voqealar haqida so'zlovchi san'at turi?
Barglari yo'q- shirildaydi, ko'ylak emas- tikilgan, odam emas- hikoya qiladi.

Musiqa, vokal va rags tomoshalarining sahnada ijro etilishi
Hayviy asar.

Javoblar: 1. Kino. 2. Kitob. 3. Konserl 4. Komediya

K									
K									

K									
K									

«A» harfiga so'zlar

Spektakl haqida e'lon.
Ijrochi sifatida sahnaga chiquvchi odam.
Spektakl harakatlari o'rtasidagi tanaffus.
Ijodiy mehnat mahsuli.

Javoblar: 1. Afisha. 2. Artist. 3. Antrakt. 4. Asar.

A									
A									
A									
A									
A									

Teatrda o'ldirishlar

1. Teatr postanovkasi uchun pyesalarni kim yozadi?
2. Arslarning pardozi bilan shugullanuvchi teatr ishchisi?
3. Spektaklga kim musiqa bastalaydi?
4. Spektakl sahnalashtirishning bosh rahbari?
5. Tomosha vaqtida aktyorlarga so'zlarni aytib beruvchi teatr ishchisi?
6. Teatrda to'rtga ishlaydigan sahnadosh?

Javoblar: 1. Dramaturg. 2. Grinyor. 3. Bastakor. 4. Rejissyor.

1. Aytuvchi 6. Aktyor

BOLALARNI SAHNALASHTIRISH VA IJODIY FAOLIYATGA O'RGATISH FANI BO'YICHA IZOHLI LUG'AT

1. An'ana— o'timishdan kelajakka meros qoladigan, avloddan avlodga o'tadigan, jamiyat hayotining turli sohalarida namoyon bo'ladigan moddiy va ma'naviy qadriyat. Milliy, madaniy, maishiy, ijtimoiy-siyosiy, diniy an'analar xalqlarning tarixiy rivojlanishi jarayonida shakllanadi. An'analar yoshlarni tarbiyalash, ularni keksa avlod tajribalariga o'rgatish vositasi hamdir. Har bir davrning o'z An'analari bo'lib, vaqt o'tishi b-n o'zgarib, mazmunan boyib boradi, ba'zilar yo'qoladi, yangilari vujudga keladi

2. Atribut (lot. attributum — baxsh etaman) — obyektning zarur, muhim, xos xususiyati (mas, falsafada materiya A. i — harakat).

3. Arusak — (eski o'zbek tili xalq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z) qo'g'irchoq o'yinchoq.

4. Aktyor—(lot. actor — ijrochi)— drama, opera, balet, qo'g'irchoq teatri, estrada, sirk, kino, radio va televideniya rolleri ijrochisi. U o'z tanasi, ovozi, aqli, his tuygulari, qobiliyati vositasida jonli badiiy obraz yaratadi.

5. Grim (frans. grime, ital. grumo — ajinli) — 1) aktyorlik san'atida qiyofa (asosan yuz)ni ijro etiladigan rolga moslab (maxsus bo'yoc bilan bo'yab, sun'iy soch-soqol yopishtirib, sochini rolga moslab tarash va sh.k.) o'zgartirish san'ati. Obraz yaratishda muhim vositalardan biri.

6. Dekoratsiya (lot. decoro — bezayman) — teatrd sahnani, kinoda film suratga olinadigan joy — maydon, pavilonni spektakl, film mazmuniga moslab bezash. D. yaratishda rassomlik, haykaltaroshlik, me'morlik, vo-qelik joyini loyihalash san'ati, yoritish va b. vositalardan foydalaniladi.

7. Dramaturgiya (yun. dramaturgia) — 1) muayyan san'aktor, davr va xalqqa mansub dramatik asarlar majmui. Mas, Hamza, Fitrat D.si, antik davr D.si, Uyg'onish davri D.si, ingliz D.si, o'zbek D.si va b.; 2) kino va spektaklning obrazli talqini konsepsiyasi.

8. Drama (yun. drama — harakat) — 1) badiiy adabiyotning 3 asosiy turidan biri (epos, lirika bilan bir qatorda). Drama teatri ham taalluqli. Syujetlik, harakatlarning ziddiyatga asoslanishi va

iforining sahna, epizodlarga bo'linishi, bayonning yo'qligi, personajlar muvohabatlarining o'zaro so'zlashuvga asoslanishi D.ning o'ziga xos xususiyatidir

9. Janr (franzuzcha *genre* — „ko'rinish“) — shakliy va tarkibiy xususiyatlar majmui bilan tavsiflanuvchi asar turi. San'at asarlarining janr guruhlariga bo'linishi turli (tanlangan mavzu, badiiy-g'oyaviy mazmun, shakl jihatlari va boshqa) mezonlarga tayanib amalga oshiriladi, har bir san'at turida janr tasnifi o'ziga xos tizimni tashkil etadi

10. Janral — (eski o'zbek-tili xalq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z), so'zi bir tomondan tomoshaning kunduzi yorug'likda ko'rsatilishiga, ikkinchi tomondan hayol emas, balki kundalik hayotdan olinganligiga ishora qiladi.

11. Jod — insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish qobiliyati. Umda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasi foni ichidiki etadi, butun bilimi, tajribasi, iste'dodi namoyon bo'ladi.

12. Improvizatsiya—(lot. improvisus — kutilmagan, behosdan) — shu'z, musiqa va boshqalarni oldindan tayorgariksiz, ijro davomida jod etish, aktyor o'yinida behosdan paydo bo'ladigan ilhom, ijodiy intuitsiya, ruhni ko'tarishlik, fikr, so'z, ohang va tasvining erkinligi. Aktyor o'yinidagi **improvizatsiya** ijro etilayotgan rolni jonlantiradi, imza yonli ma'no beradi.

13. Integratsiya—(lot. integratio — tiklash, to'ldirish, integre — butun so'zidan) — pedagogik jarayonni funksiyalarining o'zaro bog'liqlik holatini ifodalaydigan tushuncha.

14. Kechibayt sozanda — (eski o'zbek-tili xalq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z), xalq san'atchilari qo'g'irchoqbozlarning professional uyushmasi.

15. Koordinatsiya (lot. so — hamkorlik va ordinato — tartibga solish) — odamlar yoki guruhlarining maqsadli va samarali ishlashini tashkil etish uchun jarayonl.

16. Korfarmon — (eski o'zbek tili xalq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z), masxarabozlar to'dasining boshlig'i, rahbari, qo'g'irchoq teatrida tomoshabinlarga ko'ringan holda o'yin bozorga borauchi usta.

17. Kuchak — (eski o'zbek-tili xalq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z) qo'g'irchoq.

18. Lubatboz — (eski o'zbek-tili halq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z). qo'g'irchoqchi, qo'g'irchoqboz

19. Marionetka (frans. marionette) — 1) qo'g'irchoqboz iplar yordamida harakatlantirilgan qo'g'irchoq teatrining turli ko'rinishlari.

20. Mimika (yun. — takdid) — yuz mushaklarining ifodali harakati. Insonning ma'yuslik, xursandlik, g'azab, xafalik kabi hissiyotlarini ifodalaydi. M. oddiy kishilarda tabiiy tarzda ro'y beradi. Teatr san'atida esa aktyorlarning doimiy mashklari asosida yuzaga keladi.

21. Mizansena — spektaklning ayrim paytlarida dekorasiya va aktyorlarning joylashishi

22. Muzei (yunoncha "musion" — "muzalar"ga, ya'ni ilhom manbai, ilhom parisiga ba'g'irlangan joy) — tarixiy-moddiy va ma'naviy yodgorliklarni to'plash, saqlash va o'rganish, targ'ib qilish ishlari bilan shug'ullanuvchi muassasa.

23. Obraz, badiiy obraz — voqelikni faqat san'atga xos usulda o'zlashtirib va o'zgartirib xarakterlovchi estetik kategoriya. Shuningdek, badiiy asarda ijodiy qayta yaratilgan har qanday voqea ham obraz deb yuritiladi.

24. Personaj (lot. persona — shaxs) — san'at va badiiy adabiyotda muallif tomonidan tasvir etilgan shaxs. P.lar asar voqealarida qatnashuvi, tasvirlanishi va umumlashtirilishi darajasiga ko'ra asosiy P.lar, yordamchi P.lar, epizodik P.larga bo'linadi.

25. Pyesa (frans. piece) — 1) teatr (shuningdek, radio va televideniye)da qo'yish uchun mo'ljallangan dramatik asar (qarang Drama).

26. Premyera (frans. premiere — birinchi) — spektakl, estrada, sirk tomoshalari, yangi kinofilmlar (telefilmlar) ning birinchi bor ommaviy namoyish qilinishi.

27. Replik — javob, e'tiroz, piching, gap qistirish, gap tashlamog' ma'nosida teatr sohasida ishlatiladigan termin.

28. Repitisiya (lot. repetitio — qaytarish) — teatr, estrada, sirk tomoshalari, konsert dasturlari, ayrim chiqishlarni, sahnalarni (rej., raxbarligida) ko'p marta (butunlay yoki qisman) takrorlash orkali tayoorlashning asosiy shakli.

29. Spektakl (lot. spectaculum — tomosha) — teatr san'ati asari,

to'rtinchi kachibajessor boshchiligidagi teatr jamoasi (aktyorlar, rassom, kompozitor, baletmeyster va h.k.) tomonidan yaratiladi.

30. Sahna — teatr binosining tomosha ko'rsatiladigan qismi.

31. Syujet (frans. — predmet, mazmun, narsa) — badiiy asar mazmunini tashkil etadigan, bir-biri bilan o'zaro bog'liqlikda bo'ladigan, qahramonlar o'rtasidagi aloqalardan tarkib topgan tuzilma (tuzilma). Barcha epik, dramatik va liric epik turdagi badiiy asarlarda mavjud bo'ladi.

32. Szenariy (ital. scenario) — 1) pyesa mazmunining qisqa bayoni, improvizatsiya teatri, tomoshasi, balet spektakllari, ommaviy tomosha va boshqa o'yinlar yaratiladigan syujet tuzilishi

33. Teatr (yunoncha *θεατρον* — "tomoshagoh") cheklangan joyda bir yoki bir nechta aktyorlar ifoda etadigan tomosha orqali fikr beruvchi san'at janridir. Ba'zan teatr tomoshalari o'tkaziladigan binolarni ham *teatr* deb atashadi (aslida ularni *teatr binosi* deb atash o'rindi).

34. Folklor (ing. folk — xalq, lore — bilim, donolik) — xalq ijodini ifodalovchi termin. O'zbekistonda dastlab, "og'zaki adabiyot", "og'ir adabiyot" atamalari qo'llangan. "F." termini 30-yillarning o'rtalaridan ishlatila boshlagan.

35. Hikoya — badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari haqida ifodalangan nasriy asar. O'tmishda H. folklor asarlari turkida hayvon unsuri bo'lib ishtirok etgan. Mustaqil janr sifatida faqat yozma adabiyotda shakllangan. Yevropa adabiyotida H. novella deb ham ataladi.

36. Qadriyat — voqelikdagi muayyan hodisalarning umumlashtirilgan, ilmiy-ahloqiy, madaniy-ma'rifiy, ahamiyatini ko'rsatib uchun qo'llaniladigan tushuncha. Insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan barcha narsalar, erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma'rifet, qo'zallik, moddiy va ma'naviy boyliklar, an'ana, urf-odat va boshqalar qadriyat hisoblanadi.

37. E. teatr (eski o'zbek-tili halq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z). Ham sahna ham teatr ma'nosini bergan.

38. E. teatr jamoasi — (eski o'zbek-tili halq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z). Kishilarning kundalik hayotidan olingan voqealarni qo'liga kiyib o'yinlatiladigan qo'g'irchoqlar yordamida kundalik aks ettiruvchi o'ziga hos teatrdir.

39. Chodir hayol – (eski o'zbek-tili halq qo'g'irchoq teatrida muomalada bo'lgan so'z). Teatr bino ichida joylashib, tegishli gazlamalan sahna yasaydi. Tomoshalar faqat kechqurun bo'lib teatr sahnasida qo'g'irchoqlar iplar yordamida harakatga keladi.

40. Etyud (frans. — aynan mashq, o'rganish) — 1) tasviriylar san'atida borliq (natura)dan uni o'rganish maqsadida yaratilgan asar, ijodkor badiiy asar (rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika) yaratish jarayonida E.dan yordamchi manba sifatida foydalanadi.

41. Ertak — xalq og'zaki poetik ijodining asosiy janrlaridan biri; to'qima va uydirmaga asoslangan sehiri sarguzasht va maishiy xarakterdagi epik badiiy asar. Asosan, nasr shaklida yaratilgan.

42. Epizod (yun. — qo'shimcha) — 1) voqea, hodisa; 2) epik, liric epik va dramatik asar syujetidagi asosiy harakatning ma'lum bir bo'lagi, yakunlangan muayyan qismi.

43. Etnologiya — etnik jarayonlar, ya'ni etnoslar va boshqa etnik jamoalar hayot faoliyatining turli jihatlarini o'rganuvchi fan.

44. Empatiya — odamning emosional holatini minika, ifodalil harakatlari va nutqi bo'yicha ilgab olishi. Boshqa odamning emosional holatini ongli ravishda tushunish.

ADABIYOTLAR:

1. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, O'RO-595-son 16.12.2019
2. "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, PQ-4312-son 08.05.2019
3. "Uzdekiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari" to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1059-son qarori 31.12.2019
4. "Ulkadam" maktabgacha ta'lim muassasasining davlat o'quv dasturi Toshkent – 2018 yil.
5. "Maktabgacha ta'limda o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning samaradorligi: muammolar va yechimlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Andijon davlat universiteti, Andijon – 2019
6. Jamilboyev M.O'zbek bolalar adabiyoti O'zbekiston 2002. y
7. Esmatov N., "O'zingiz qirg'ing va yasang" Toshkent.
8. Mavlonova R., M.Sabayeva. "O'quv ustaxonasida amaliy mashg'ulot", E. Ilim-zilyo. 2011y.
9. Murodova "O'yinchoqlar yasash san'ati" Toshkent 2008y.
10. Murodova M.S.H. Xasanova S.H.T. Azimova D. "Ustaxonada amaliy mashg'ulot", "Cho'lpon", T. 2010y.
11. Qayumova N., "Maktabgacha Pedagogika" T.: TDPU 2013
12. Qodirov M., S.Qodirova. "Qo'g'irchoq teatri tarixi". "Talqin" T.: 2006
13. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh., A'zamova M. "Maktabgacha pedagogika" T. Ma'naviyat, 2013.
14. Qodirova F.R., Toshpo'latova S.H.Q., Qayumova N.M., A'zamova M.N. "Maktabgacha pedagogika". "Tafakkur". Toshkent 2019
15. Roshnixonova Sh. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" Fan va pedagogiya. T. 2008.
16. Roshnixonova S.H.A. Maktabgacha Pedagogika T.: Tafakkur bo'shoni 2013. Darslik.
17. Turunboyev Sotimboy. "Xorijiy teatr tarixi". "Armprint".

Toshkent-2003

18. Xasanboeva O. va boshq. "Oila Pedagogikasi". T.: "Aloqachi", 2007
19. Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabdastgacha ta'lim pedagogikasi T.: Ilim-ziyo. 2012. O'quv qo'llama.
20. Антипина Е.А. «Театрализованная деятельность в детском саду». М., 2003.
21. Генев Г.В. «Театр для малышей». М.: Просвещение, 1968.
22. Генев Г.В. «Теневого театр для самых маленьких». М.: Учпедгиз, 1961
23. Караманенко Т. «Кукольный театр в детском саду». М.: Учпедгиз, 1960.
24. Кузнецова Л. «Изготовление детьми игрушек для кукольных театров». Дошкольное воспитание, 1990. №1.
25. Куцакова Л.В., Мерзлякова С.И. «Воспитание ребенка-дошкольника: развитого, образованного, самостоятельного, инициативного, неповторимого, культурного, активно творческого». Москва.: Владос, 2004.
26. Смолякова Т. «Технология изготовления театральных кукол». Т., Янги аср авлоди, 2007.
27. Сорокина Н.Ф. «Играем в кукольный театр: Программа «Театр-Творчество-Дети»: Пособие для воспитателей, педагогов дополнительного образования и музыкальных руководителей детских садов. Рекомендовано Министерством образования РФ. М.: АРКТИ 2002.
28. Чурилова Э.Г. «Методика и организация театрализованной деятельности дошкольников и младших школьников». М.: Владос, 2001.

Internet saytlari

www.pedagog.uz
www.ziyounet.uz
www.edu.uz
www.lex.uz
www.moluch.ru
www.bilim.uz
www.gov.uz

Teshabayeva Zamira Sobirovna

BOLALARNI SANAHLASHTIRISH VA IJODIY FAOLLYATGA O'RGATISH

Yozilgan

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI O'LIY VA O'RTA
MAKSUBU TALIM VAZIRLIGI SHIRSHIO DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
2-FILIALI

Muharrir: X. Tahirov

Tekshiruvchisi: T. Kasimov

Mas'ul: N. Ismatova

Yaratilgan: A. Muhammad

Yil: № 2244, 25.08.2020 y.

Yozilgan: 22.11.2021 y.

Yozilgan: 60x84 1/16, "Times New Roman",

Yozilgan: Hisob-nashr tabog'i, 6,0.

Adadi: 100 dona. Buyurtma № 85.

«MAK PRINT CO» MChJ boshqarishida chop etildi.

Muharrir: Toshkent viloyati, Chirchik shahri, Amir Temur ko'chasi.

-73779/92

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI O'LIY VA O'RTA
MAKSUBU TALIM VAZIRLIGI SHIRSHIO DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI